

KIBRIS KALELERİNDE YAŞAM VE KALE GÖREVLİLERİNİN TASARRUF ETTİKLERİ MAAŞ VE TİMAR GELİRLERİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME (1570-1650)

Nihal BAKIŞCI*

ÖZ

Tarih boyunca eski devirlerden itibaren insanlar kendini, ailesini, yaşadığı alanı, eşyalarını ve yiyeceklerini korumak adına evi olarak gördüğü yerlerin etrafını duvarlarla çevirme gereksinimi duymuşlardır. Bu gereksinim sonucunda ortaya çıkan yapılardan biri de kaleler olmuştur. 16. yüzyıl kale kuşatmalarının sıklıkla yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu bu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu da kale kuşatmalarında önemli başarılarla imza atmıştır. Akdeniz'de önemli bir mevkiye bulunan Kıbrıs, Osmanlı Devleti egemenliği altına girdiğinde adadaki kaleler de zamanla birer Osmanlı kalesi haline gelmiştir. Kale içi ve dışındaki yapılar onarılmış, Osmanlı mimarisi ve kültürel dokusu hızlı bir şekilde işlenmiş ve kalelerdeki yaşama dair her türlü mekânsal, sosyal ve askerî dinamikler hayata geçirilmiştir. Kıbrıs kalelerinde yaşamlarını sürdüren kale görevlileri ise azımsanmayacak nüfusları ile bu resmin en büyük parçalarından biri olmuştur. Kale görevlileri önceleri ulufe alırken kendilerine daha sonra hazine-nin yükünü azaltma amacıyla hizmetlerinin karşılığı olarak tımar verilmeye başlanmıştır. Çalışmamızda Kıbrıs ada-sında bulunan kalelerin kentin içindeki yeri ve toplumun hangi fertlerinin bu yapı ve çevresinde yaşadığı üzerinde durulacaktır. Ayrıca bu makale, Kıbrıs'taki kale görevlilerinin maaş olarak tasarruf ettiği tımar gelirleri ve günlük ulufe miktarlarını Osmanlı arşiv kaynakları arasında yer alan Tımar Ruznamçe ve Mühimme Defterlerine göre de-taylıca inceleyerek kale görevlilerinin geçimleri hakkında bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Kaleler, Kale Görevlileri, Maaş, Tımar

AN ASSESSMENT OF LIVING CONDITIONS IN THE CASTLES OF CYPRUS AND THE SALARIES AND TIMAR ALLOCATIONS OF CASTLE PERSONNEL (1570-1650)

ABSTRACT

Throughout history, from ancient times, people have felt the need to protect themselves, their families, the spaces they inhabit, their belongings, and their food. As a result of this need, one of the structures that emerged was the castles. The 16th century was notably marked by frequent sieges. During this century, the Ottoman Empire achieved significant successes in castle sieges. Cyprus, which holds a significant position in the Mediterranean, became part of the Ottoman Empire, and over time, the castles on the island gradually turned into Ottoman castles. The buildings castles were repaired, Ottoman architecture and cultural fabric were rapidly integrated, and all kinds of spatial, social, and military dynamics related to life in the castles were implemented. The castle personnel in Cyprus formed a significant part of this population. Initially, castle personnel received ulufe (a type of salary), but later, in order to reduce the burden on the treasury, they were instead allocated timar as compensation for their services.

This paper will focus on the position of the castles within the cities of Cyprus and will examine which segments of society lived around these structures and their environments. Furthermore, this article aims to provide a detailed examination of the timar revenues and daily ulufe amounts of the castle personnel, based on Ottoman archival sources such as the Tımar Ruznamçe and Mühimme Defterleri. Through this analysis, the paper will assess the livelihood conditions of the castle personnel in detail.

Makale Gönderim Tarihi: 26.02.2025

Yayına Kabul Tarihi: 23.06.2025

* Arş. Gör., Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ÇORUM, ORCID ID: 0000-0001-7825-0972,

E-posta: nihalbakisci@gmail.com

** Bu makale Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı'nda hazırlanmakta olan "Fetihten 18. Yüzyıla Kıbrıs'ta Tımar Sistemi (1570-1700)" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

Keywords: Cyprus, Castles, Castle Personnel, Salaries, Tımar

Giriş

Kökünden koparmak, kazımak anlamındaki kal' kökünden türeyen kalaa kelimesi tırmanılması zor, çıkılamayan bir dağdan kopan büyük kaya parçası veya dağ gibi büyük bulut anlamda olup, dağ başlarına inşa edilen muhkem yapı anlamındaki kal'a (kale) kelimesinin de buradan geldiği belirtilmektedir (Eyice, 2001, s.234). Kale gerek bir memleketi korumak için etrafına ve gerek içine asker konulmak üzere muhtelif yerlerde sağlam ve dayanıklı bir şekilde yapılan etrafı kalın duvarlarla çevrili binalar hakkında kullanılan bir tabirdir (Pakalın, 1993, s.143-144). Kaleler, Orta ve Yeniçağ dönemlerinde orduların karşılaştıkları en büyük engellerdi. Bulunduğu bölgenin topoğrafyasına göre çeşitli şekilde ve boyutlarda inşa edilen kaleler, savunma amacına ek olarak ileri askerî harekâtın da önemli bir merkeziydi. Mühimmat, gıda, araç-gereç gibi lojistik faktörlerin ve yedek birliklerinin bulunduğu kaleler, yapılan hücum hareketlerinde son derece mühim bir destek unsuru olarak etkinliğini yüzyıllar boyunca devam ettirmiştir (Eyice, 2001, s.234-235; Kul, 2021, s.70). Osmanlı- Türk mimari terminolojisinde belli bir alana savunma amacıyla yapılmış, üzerinde kuleler ve mazgallar bulunan, yüksek ve kalın duvarlardan meydana gelmiş yapılara, büyüklüklerine bakılmaksızın, genel anlamda kale denilmektedir (Öztürk, 2009, s.35). Kalelerin en temel görevi olası bir düşmanın bölgede yayılmasını engellemek olmasına rağmen bu yapılar içinde sosyal ve ekonomik hayata dair önemli unsurlar da bulunmaktadır.

Akdeniz 14. yüzyıldan 16. yüzyılın dönümüne değin kendi başına bir dünya idi, yani bir dünya ekonomisiydi (Tabak, 2010, s.9). Bundan dolayı söz konusu bu denizin konumu, çevresindeki tüm devlet ve toplumları birbiri ile sıkı ilişki ve iş birliğine mecbur bırakmıştır (Bostan, 2021, s.162). Akdeniz'de önemli bir mevkide yer alan Kıbrıs adası da tarih boyunca çeşitli devletler tarafından ele geçirilmeye çalışılmış ve deniz ticareti için önemli uğrak noktalardan biri olmuştur. Kıbrıs, Osmanlı Devleti için Akdeniz'e açılan kapının bir anahtarı olarak görülmüştür. Kıbrıs'ın fethi adanın konumu sebebiyle Osmanlı Devleti için her zaman gündemde olan ve önemi koruyan bir konu olarak kalmıştır. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu nihayetinde 1571 yılında Kıbrıs'ı fethederek 1489'dan beri süren Venedik hakimiyetine son vermiştir (Çiçek, 2022, s.372). Kıbrıs'ın fethi ile ada ve bünyesinde bulunan kalelerin güvenliği de artık Osmanlıların sorumluluğuna girmiştir. Bu doğrultuda adadaki kalelere hızlıca askerî teşkilat yerleştirilmiş, bölge şenlendirilmiş, kaleler onarılmış, kale ve çevresindeki günlük hayatın nizamı için gerekli görülen uygulamalar yürürlüğe girmiştir.

Osmanlı Devleti bir yeri fethettikten hemen sonra ilk olarak o bölgede detaylı nüfus ve arazi sayımı için yapılan tahriri gerçekleştirdi (Öz, 2010, s.425). Tahrir sonucu oluşturulan tahrir defterleri ise, tımar sisteminin altyapısını oluşturan verileri içermektedir. Tımar sistemi en basit tanımı ile geçimlerini veya hizmetlerine ait masrafların karşılanması için devlet mülkiyetindeki toprakların devlet memurlarına bırakılmasıdır. Tımar 20.000 akçeden az gelirler için kullanılan bir tabirdir. Bu miktarın üstündeki gelirler ise has ve zeamet olarak isimlendirilmiştir (Barkan, 1974, s.287; İnalçık, 2012, s.169). Osmanlı Devleti'nde birçok gruba çeşitli şekillerde ve isimlerde tımarlar verilmekteydi. Tımar verilen en yaygın grup ise sipahilerdi. Yine Osmanlı askerî teşkilatının içinde yer alan yeniçeriler ve kale görevlilerine de tımarlar verilmekteydi (İnalçık, 2012, s.169). Kıbrıs adasının arazileri, yapılan ilk tahrirle birlikte padişah hassası olarak ayrılmıştır. Fetihten sonraki ilk yedi yıl kadar ada gelirleri mukataa olarak düzenlenmiş ve iltizam ya da emanet yoluyla işletilmiştir. 1577 yılından itibaren ise ada

topraklarında dirlik sistemi uygulanarak tımarlar verilmeye başlanmıştır (Dündar, 1998, s.193-195). Kale görevlilerine hizmetleri karşılığında verilen bu tımarlar müstahfız tımarları olarak değerlendirilebilir. Müstahfız tımarları, Osmanlı tımar sistemi çerçevesinde mensubu oldukları kaleleri korumaları ve muhafazasını sağlamaları için görevlendirilen kişilere tahsis edilen özel dirliklerdir (Cin, 2005, s.71).

Kıbrıs'ın yayınlanan ilk yılı bütçesinde, ada hazinesinden ulûfe alan çavuşan, gönüllüyan, müstahfazan, azeban, topçuyan ve cebeciyandan oluşan toplam 2.779 neferin ulûfesi 6.604.593 akçe tutmaktadır. Söz konusu bu maaş giderlerinin toplamı, neredeyse ada gelirlerinin tamamına yakındır. Daha sonraki yıllarda Kıbrıs'a gönderilen 1.000 kadar yeniçerinin ulûfeleri de eklenince Kıbrıs hazinesi açık vermeye başlamıştır. Bundan dolayı ada topraklarının 1577 yılından itibaren yeniçeriler hariç diğer askerî sınıflara tımar verilmesiyle bu açıklık kapatılmaya çalışılmıştır (BOA, Mühimme 31, s.357; Sahillioğlu, 1993, s.32-33; Dündar, 1998, s.156). Böylelikle bu uygulama neticesinde ulûfe alan asker sayısı azaltılarak Kıbrıs hazinesi rahatlatılmıştır (Dündar, 2010, s.1041). Kıbrıs kalelerinde görevli olan askerlerin hizmetleri karşılığında tasarruf ettikleri tımar miktarlarını tespit etme noktasında Tımar Ruznamçe Defterleri ilk kaynağımız olacaktır. Tımar Ruznamçe Defterleri tımar sahipleri ile tımara talip olanlar hakkında geniş biyografik malumatı, kimi zaman kökenlerini, tımar hasıllarını ve askerî faaliyetler gibi bilgileri içermektedir. Bu defterler Osmanlı İmparatorluğu'nda tımar sahibi olan zümreler hakkında güzel bir tablo elde edilmesine olanak sağlamaktadır (Göyünç, 1996, s.127). Tımar Ruznamçe Defterleri iki tahrir arasındaki günlük muamelâtı, yeni tevcih edilen veya boşta kalan tımarları ve bunlarla ilgili kayıtları içermesi bakımından tımar sisteminin en önemli kaynaklarından biri sayılmaktadır. Bu defterler Osmanlı Devleti'nde merkez ya da beylerbeyi arzıyla verilen has, zeamet ve tımar tezkirelerinin kronolojik bir şekilde kayıtlarının bulunması özelliği ile mufassal ve icmâl defterlerinden farklıdır (Howard, 1987, s.41-42).

Osmanlı kaleleri üzerine yapılan birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar daha çok Osmanlı askerî tarihi çerçevesinde gelişmiş ve kaleler savaşın bir sahnesi olarak görülmüştür. Fakat zamanla kalelerin mimarisi, mühimmat envanteri, garnizonların yapısı, kalelerde istihdam edilen askerlerin iâşesi gibi konularda yazılan çalışmalar da artmaya başlamıştır. Gezer'in (Gezer, 2018, s.131-150) kaleler hakkındaki literatürü değerlendirdiği detaylı bir çalışması bulunmaktadır. Bunun dışında Osmanlı kalelerinde görevli kişilerin, aldıkları maaşlar ve kalelerde sürdürdükleri yaşama dair bilgiler içeren çalışmalar da mevcuttur.¹ Kıbrıs özelinde ise çalışmalar, genel olarak kale kuşatmaları, kalelerin onarım/bakımları (Serin, 2016, s. 452-483) ve kale mimarisi bağlamında olmuştur. Recep Dündar (1998, s.141-182), "Kıbrıs Beylerbeyliği" adlı doktora tezinde adada bulunan kale görevlileri ve tasarruf ettikleri tımar gelirleri hakkında incelediği tahrir defterlerden yola çıkarak detaylı bilgiler vermektedir. Yine Mehmet Akif Erdoğan (2008, s.216) "Kıbrıs'ta Osmanlılar" adlı kitabında tahrir defteri verilerine dayanarak kalelerdeki görevlilerden kısaca bahsetmiştir. Bu çalışmalar daha çok Tahrir Defterleri ve Şeriye Sicilleri çerçevesinde şekillenmiştir. Fakat bahsettiğimiz çalışmalar haricinde özellikle Kıbrıs'ın fetihinden hemen sonraki dönemde kalelerde yaşanan süreci gösteren ve İmparatorluk genelinde bulunan kale görevlileri ile Kıbrıs'ta bulunan kale görevlilerinin tasarruf ettikleri maaş ve gelirleri değerlendiren ve karşılaştırma yapan bir çalışma mevcut değildir. Bunun dışında

¹ Söz konusu çalışmalar için bkz. (Nalezen, 2021, s.253-257) (Nalezen, 2022, s.242-266) (Kılıç, 2012, s.87-128) (Avşin Güneş, 2024, s. 381-401) (Baş, 2018, s.151-181) (Türkmenoğlu, 2021, s.30-42)

özellikle tımar tasarruf eden kale görevlilerinin tevcih bilgilerini içeren 16. ve 17. yüzyıllara ait Kıbrıs Tımar Ruznamçe Defterlerinin kullanıldığı bir çalışma da bulunmamaktadır.

Bu noktada şu konuya açıklık getirmek gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nde tımara sahip olanların gelirinin ne kadarının aynı ne kadarının nakdi olduğu hususunda bir standart bulunmamaktadır. Genel olarak kale görevlilerinin de dahil olduğu tımar gelirine sahip kişilerin tasarruf ettikleri tımar hisseleri, bulunduğu bölgeye has vergilendirme koşulları, vergilendirilebilir nüfusun değişimine ve bölgenin zirai verimliliğine göre değişmektedir. Tımar ve zeamet tasarruf edenlerin nakdi gelirlerinde bir yükselme olmasa dahi aynî olarak topladıkları zirai vergilerin satılıp nakde çevrilmesi sırasında enflasyondan dolayı bir artışın söz konusu olma ihtimali yüksektir. Bu durumun gerçekleşme garantisi yoktur ve tam tersi durumlar da yaşanabilir. Gelir sabit olmadığı için savaş, göç, kuraklık gibi etkenler sonucunda toplanan vergiler düşebilir. Ayrıca hayatını tasarruf ettiği tımar gelirine göre idame ettiren bir kişinin gelir ve gider durumunu tek başına bütünüyle ortaya koyan 16. yüzyıl sonrasına ait birincil bir kaynak henüz keşfedilmediği için sadece gelir miktarları hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz (Punar, 2024, s.8).² Bu tür birincil kaynak eksiklikleri, tımar sistemi içindeki bireylerin sosyo-ekonomik durumunu derinlemesine analiz etmeyi zorlaştırır, araştırmacıyı tahmini çıkarımlar yapmaya ve dönemin genel yapısına göre değerlendirme yapmaya mecbur bırakır.

Osmanlı Devleti'nde tımar gelirleri uzun yıllar sabit kalmıştır. Bu kayıtların sürekli olarak güncellenmesi dönemin şartlarına göre pek de kolay değildi. Bundan dolayı tasarruf edilen gelirler sürekli güncellenmek yerine standartlaştırılmış ve böylece idari açıdan da kolaylık sağlanmıştır. Defterlere kaydedilen görünürdeki yazılı değer ile satın alma gücünü yansıtan değer her zaman aynı olmamaktadır. Fakat yine de ulaşabildiğimiz defterlerden elde edilen verilerin sunulması tımar sahiplerinin yıllık gelirleri üzerinden genel olarak ekonomik bir sınıflandırma yapmaya olanak sağlar. Bu durum, Osmanlı taşrasında sosyal hiyerarşinin ve gelir dağılımının anlaşılması açısından çok kıymetlidir. Ayrıca Kıbrıs'taki bir kale görevlisinin geliriyle aynı dönem Anadolu'daki bir görevlinin gelirinin karşılaştırılmasıyla bölgesel farklılıklar anlaşılabilir. Bu çalışmalar sayesinde, bir askerî devlete olan yükümlülüğü ve bu yükümlülüğe karşılık aldığı ekonomik karşılık da tespit edilebilir. Tımar ve Zeamet Ruznamçe ve diğer defterlerin okunup verilerin sistemli hâle getirilmesi hem belge çözümleme pratiği kazandırır hem de gelecekteki çalışmalara metodolojik altyapı sağlayabilir.

Çalışmamız aslında yukarıda da bahsettiğimiz gibi Kıbrıs kalelerinde fetihten sonraki sürece değinerek mevcut olan çalışmalardaki bazı boşlukları doldurmayı ve katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca kale görevlilerinin tasarruf ettikleri maaşlar ve tımar gelirleri hakkında bilgiler vererek hayatlarını nasıl idame ettirebildikleri sorusu cevaplanmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan Tımar Ruznamçe Defterleri ve Mühimme Defterlerindeki verilerden yola çıkarak kale görevlilerinin geçinmek için tasarruf ettikleri gelirler üzerinde durulacaktır. Söz konusu gelir verileri üzerinden kale görevlilerinin ekonomik durumunu, görev türlerine göre değişen gelir dağılımlarını ve farklı kalelerde görev yapan personelin gelir düzeylerini karşılaştırmalı bir şekilde ele alarak, kale görevlilerinin Osmanlı tımar sistemi içerisindeki yeri ve statüsü hakkında bir değerlendirme yapılacaktır.

² Bu konudaki problematikleri anlama ve açıklama hususunda Bünyamin Punar'ın "17. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Tımar Mutasarrıflarının Standart Gelirleri ve Sefer Harcamaları Hakkında Bazı Bulgular" adlı çalışmasından ziyadesiyle faydalanılmıştır.

Kıbrıs Kaleleri ve Osmanlı Fethinden Sonra Kalelerde Yaşam

Akdeniz'in Sicilya ve Sardinya'dan sonra üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, stratejik konum olarak son derece önemli bir mevkide bulunmaktadır. Tarih boyunca adaya hâkim olmak isteyen güçleri buraya çeken asıl unsur ise askerî ve ticarî bakımdan adanın sahip olduğu büyük stratejik değer olmuştur. Osmanlılar, 1570 yılında Kıbrıs'ı fethetmek için harekete geçtiklerinde adanın tamamen ele geçirilmesi 1571 yılının Ağustos ayına kadar sürmüştür (Göger, 2014, s.43). Fetihle birlikte Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altına giren Kıbrıs'ta Lefkoşa, Girne, Mağusa, Baf ve Limasol olmak üzere beş adet kalenin varlığı söz konusu idi. Kıbrıs'taki kaleler arasında Lefkoşa ve Mağusa Kaleleri döneminin en güçlü kaleleri arasında yer almaktaydı ve o dönem bu kalelerden muhkem yapılar olarak bahsedilmekteydi (G., A., Başkanlığı, 1986, s.116). Yine Mağusa ve Lefkoşa şehirleri de Venedikliler tarafından yeni tarzda tahkim edilmiş müstahkem kale şehirleridir. Lefkoşa ve Mağusa tahkimatları, tasarım olarak çağın ilerisinde olan prototipler olarak kabul edilmektedir (Ersenal, 2019, s.4). Lefkoşa Kalesi daha çok İtalyan tarzı bir istihkâma sahiptir (Göger, 2014, s.67). Kıbrıs adasının iç kısmında yer alan Lefkoşa şehrinde inşa edilen kalede on bir burç bulunmaktadır. Kale, 1567 -1570 yılları arasında büyük ölçüde, Mimar Savorgnano ve Françesko Barbaro tarafından dönemin top mermilerine ve tahrip araçlarına dayanacak güçte olmasına dikkat edilerek yeniden yapılmıştır (Kıbrısın Fethi (1570-1571), 1986, s.65).

Yapılan araştırmalar neticesinde Mağusa Kalesi'nin, döneminin en kuvvetli kalelerinden biri olduğu kabul edilmektedir. Kaleye bağlı görkemli surlar ve hendekler, bir kare şeklinde Mağusa'yı tümüyle kuşatmaktadır. 1550 yılında Venedikli Mühendis Giovanni Girolomo tarafından eski savunma sistemi yenilenmiş, gerekli onarım ve eklemeler yapılmıştır. Toplamda 13 burcu olan Mağusa kalesinin surlarının yüksekliği 15, genişliği 6-9 metredir. Sur dışındaki içi su dolu derin hendeklerin genişliği ise 11 metre kadardır (Kıbrısın Fethi (1570-1571), 1986, s.76-77). Baf kalesi ise deniz kenarında olup aslında bir Luzinyan kulesi üzerine inşa edilmiştir. Osmanlı Devleti daha sonra bu kaleyi çok detaylı ve güçlü bir şekilde tamir ettirmiştir. Kaynaklarda Osmanlı idaresinin, Baf Kalesi'nin inşası için epey para harcadığından hatta Baf Kalesi'nin Osmanlılar tarafından yeniden yapıldığından bahsedilmektedir (Erdoğan, 2018, s.1367). Denizin içinde yapılan Baf Kalesi'ne karadan rampalı bir köprü ve bunun üzerine açılan asma köprü ile girilmektedir. Kalenin zemin katının merkezinde üstü kısmen taştan yapılmış tonoz örtülü bir ana mekânı bulunmaktadır. Etrafında ise tutsak hücrelerine bitişik odalar yer almaktadır. Alt katında iki geniş zindanın yer aldığı mahzen bölümü, üst katta ise merdivenler ve tahta bir iskele ile birbirine bağlanan odalar yer almaktadır. Kalenin mescidi de bu katın merkezinde konumlanmaktadır. Kalenin kitabesinde söz konusu kalenin bir hayır eseri olarak ve hisar halkının güvenliğini sağlamak üzere bir dönem Kıbrıs Beylerbeyi de olan Hafız Ahmed Paşa tarafından 1592 yılında yapıldığı bilgisi yer almaktadır (Yıldız, 2002, s.6). Üzerinde barok tarzda süslemeli bir tuğra ve Kale-i Cankurtaran yazılı iki levha olan Limasol Kalesi, enine dikdörtgen planlı cephesiyle sahil şeridi boyunca uzanmaktadır. Kalenin kuzeyinde merdiven kulesine bitişik olarak yer alan kare planlı ve çapraz tonoz örtülü geniş bir ana mekânın yanı sıra, kuzeydoğu yönünde iki sıra halinde düzenlenmiş, oldukça kalın duvarlara sahip on adet hapisane hücresi ile bir merdiven bulunmaktadır. Kale duvarlarının üç metreye kadar geniş olmasının nedeni muhtemelen top saldırılarına karşı alınmış bir savunma önlemidir. Birçok kaynak, kalenin 1568 yılında meydana gelen bir deprem sonucunda ciddi hasar gördüğünü ifade etmektedir (Yıldız, 2002, s.7).

Kaleler yalnızca savaş sahnelerinin yaşandığı bir alan ve yapı olarak değil aynı zamanda sosyal ve ekonomik hayata dair dinamiklerin günlük yaşama yansıdığı yerler olarak da görülmelidir. Cezar (1981, s.10), ticaret merkezlerinin şehirde bulunan kale ya da surun yakınlarında geliştiğini ve insan ulaşımına en uygun veya en kolay yere konumlandırıldığını belirtmektedir. Kalelerin korunaklı yapı özelliğinden faydalanmak amacı ile çarşının kaleye yakın bir konumda inşa edilmesi de kentin kalbi olan bu mekânın güvenliğini sağlamaktadır (Kejanlı, 2010, s.297). Bu doğrultuda Osmanlı kaleleri ve çevresindeki hayat canlı bir resim olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaleler hem şehrin merkezi hem de şehre dair önemli uğrak noktalarının toplandığı yapılara ev sahipliği yapmaktadır.

Osmanlı Devleti Kıbrıs'ı hakimiyeti altına aldıktan hemen sonra adanın şenlendirilmesi için hızlı bir şekilde gerekli aksiyonları almıştır. Bu durum adada bulunan kalelerin imarı hususunda da geçerli olmuştur.³ Osmanlı Arşivinde adadaki kalelerin durumlarıyla ilgili birçok hüküm bulunmaktadır. Arşivde yer alan 26 Ekim 1570 tarihli ve 837 numaralı hükümde Kıbrıs adasında bulunan Baf kalesinin büyük bir şehir olmak için müsait olduğu, kalenin önünde iki tane limanın mevcut olduğu bilgisi geçmektedir. Hükümün devamında ise fetih zamanı hasar görmüş olan kalenin tamir edilmesi istenmiş ve liman ağzına iki adet burç yapılır ve bu yerlere muhafızlar konulur ise kale ve çevresi için çok daha iyi olacağı belirtilmiştir. Kaleye ayrıca bir cami ve bir hamam yapılması gerektiği de eklenmiştir (BOA, Mühimme 14, h.837, s.588). Baf şehrinde yapılacak kalenin resmettirilerek mimari planının masrafına dair Kıbrıs Beylerbeyi ve Defterdarına bilgi verildiğini de görmekteyiz (BOA, Mühimme 23, h.742, s.664). Fethin gerçekleşmesinden hemen sonra Kıbrıs kaleleri için bir mimara ihtiyaç duyulmuş ve 20 akçe ulufe ile bir mimar istenmiştir (BOA, Mühimme 13, h.1633, s.172). Yine Lefkoşa şehrinin fethinin gerçekleşmesinden hemen sonra kale içinde bulunan Büyük Kilise cami olmuş ve mütevelliliği ise 40 akçe ile Abdulgaffar adlı kişiye verilmiştir (BOA, Mühimme 8, h.1454, s.128). Fethedilen yerlerdeki kiliselerin camiye dönüştürülmesi hem bir gayrimüslim bölgesini fethetmenin sembolü olması hem de toplumsal nizamın yeniden düzenlenmesi açısından önemlidir. Bu nedenle kalelerde bulunan kiliseler hızla camiye dönüştürülmüş ve gerekli görevlilerin ataması yapılmıştır. Böylelikle Osmanlı Devleti Kıbrıs'taki kalelere hem kültürel hem de dini motiflerini tek tek işleyerek bu kaleleri birer Osmanlı yapılarına dönüştürmüştür.

Savaşın ve kale kuşatmalarının getirmiş olduğu tahribatlar neticesinde özellikle Lefkoşa ve Mağusa kalelerinin etrafında olan köyler harap olmuştur. Bu doğrultuda Lefkoşa'ya yapılan camiye su getirmek gerektiği ve köye kadar gelen suyun camiye getirilmesi ve bölgedekilerin mağdur olmaması için ihtiyaçların karşılanması istenmiştir (BOA, Mühimme 19, h.291, s.198). Mağusa Kalesi'nin tamiri için ise Konya, Lârende, Niğde ve İçel sancaklarından yeterli sayıda duvarcı ve marangoz gönderilmesi istenmiş ayrıca Kıbrıs'a yerleşmek üzere gidecek olanlara da zorluk çıkarılmaması emredilmiştir (BOA, Mühimme 12, h.804, s.408). 1579 tarihli hükme göre Lefkoşa ve Baf kalelerinin tamirine hisar erleri yeterli olmadığı için Sis ve Tarsus beylerinin askerleri ile yardıma gelmesi emrolunmuş baharda söz konusu askerlerin gelip kaleleri tamir etme hususunda yardım etmesi istenmiştir (BOA, Mühimme 36, h.294-295, s.141). Baf kalesinin inşa edilmesi sırasında hayatını kaybeden Kıbrıs Beylerbeyi Ahmed Bey'in kale tamirinde görevlendirdiği ırgat, yeniçeri usta ve reayayı aynı şekilde Baf Sancakbeyinin de çalıştırması ve kalenin tamamlanması önemle belirtilmiştir (BOA, Mühimme 40, h.707, s.307). Baf

³ Bu konu hakkında 12 numaralı Mühimme Defterinde birçok kayıt bulunmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (1993). Divan-ı Hümayun sicilleri serisi: 12 numaralı Mühimme Defteri Özet ve Transkripsiyon. Ankara.

kalesini tamir etmek şartıyla Baf sancağının Mehmed Bey'e verilmesi kararlaştırılmıştır (BOA, Mühimme 50, h.1021, s.142). Kalelerin tamiri, kalelerin yaşanılır birer yapı haline getirilmesi ve düşman saldırılarından korunması için merkez, devletin tüm teşkilat birimleri ve halk el birliği ile çalışmıştır. Yine fetihle birlikte Kıbrıs'taki kalelerde hızlı bir şekilde askerî teşkilatın kurulmasına dair adımlar atılmış ve kalelerdeki asayiş muhafaza etmekle görevli kişilerin atamaları yapılmıştır. Tüm bu belgeler ve hükümler Osmanlı Devleti'nin koordineli bir şekilde kale ve çevresindeki nizamı, ekonomik, sosyal ve askerî teşkilat düzenini sağlamak istediğini göstermektedir.

Kıbrıs'taki kaleler ve çevresinde; beylerbeyi, kadı, defterdar, yeniçeri ağası ve kalelerin korunması için görevli olan askerler dışında toplumun birçok kesiminden gruplar da yaşamaktaydı.⁴ Bu durum kimi zaman istenmeyen durumlara sebep olabilmekteydi. Bu nedenle kalelerde olası bir tehlikeyi engellemek için Osmanlı Devleti bazı yaptırımlar uygulamıştır. Örneğin Lefkoşa Kalesi'nde ikamet eden Müslüman halk nüfusu toplam bin kişi kadar iken Hristiyan sayısı çok daha fazla idi; bunun arz edebileceği tehlike düşünülerek sanat ehli olanlar hariç diğer Hristiyanların kale dışındaki varoшта ikamet etmeleri istenmiştir. Fakat aynı zamanda bu kişilerin kaledeki mülklerini hemen satmaları için zorlanmamaları ve diledikleri kimselere satılmasına müdahale edilmemesi de emredilmiştir (BOA, Mühimme 18, h.277, s.129). Kale ve çevresinde oluşan etrafı bir tahkimatla sarılmış kale-kentlerinde şehir surlarının dışında ona yakın bazı yerleşimlerin ve yapıların olduğu alanlar bulunmaktadır ve bu alanlara varoş denilmektedir (Göger, 2014, s.63-64). Söz konusu bu varoş bölgesinde bulunan yapı ve ağaçların kale duvarlarına bitişik olmamasına her zaman dikkat edilmektedir. Böylelikle hem surlara zarar verilmesi hem de bir saldırı esnasında düşmanın bu alanları bir metris gibi kullanmasına engel olmaya çalışılmıştır. Mühimme Defterinde yer alan 12 Haziran 1571 tarihli hükme göre Girne Kalesi'nin önündeki evlerin düşmanın metris gibi kullanabilmeleri açısından tehlikeye sebep olduğu ve bu sebeple söz konusu bu evlerin ve kaleyi tehlikeye sokacak diğer yapıların yıkılması istenmiştir (BOA, Mühimme 18, h.185, s.85). Kale ve çevresinde gelişen sosyal hayatın nizamı ve kale muhafazası için Osmanlı Devleti'nin her ayrıntıyı düşündüğünü ve bu düzeni bozacak her türlü olumsuzluklara hızla müdahale ettiğini görmekteyiz.

Kıbrıs adasını ve kalelerini korumakla görevli olan askerî teşkilat içinde yer alan yeniçerilerin kaleler içindeki ikamet durumu kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Kıbrıs'ta bulunan yeniçeriler için oda yapıp bunların toplu şekilde bir yerde bulunmaları sakıncalı görüldüğü için 200 adet atının Limasol ve Baf kalelerine gönderilmesi istenmiştir. Yine Mağusa ve Lefkoşa kalelerinde bulunan 50 adet neferin de söz konusu bu kalelere gönderilmesi münasip görülmüştür (BOA, Mühimme 33, h.208, s.154). İstedikleri odalar yapıldığı halde sükûnet göstermeyen, kız ve oğlanlara musallat olup sorun çıkarmaya devam eden Kıbrıs yeniçerileri adadaki kalelere dağıtılmıştır (BOA, Mühimme 33, h.488, s.268). Böylelikle askerî grubun hem adada hem de kalelerde sorun çıkarıp toplumu huzursuz etmesi ve isyan etmesi gibi durumların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nde, kalelerde görevli olan askerler eğer varsa aileleriyle birlikte kale içerisinde yaşamaktaydı. Kıbrıs'ta da kale görevlilerin kalelerde yaşaması istenmiş ve görevlilerin kale dışına çıkması pek hoş karşılanmamıştır. Nitekim kaleleri korumakla görevli neferlerin kale dışında kalmaları ve ikamet etmelerine olanak sağlanmaması ve üç ayda bir yoklama yapılması emredilmiştir (BOA, Mühimme 19, h.288, s.186). Kıbrıs

⁴ BOA, Mühimme 13, hüküm 1127 (Lefkoşa'da Ayasofya Mütavellisi Abdülkadir'e gönderilen hükümde: Beylerbeyi ve kadı ve hazine defterdarı oturmak için kale derununda münasip üç ev tedarik etmesi ve kiralarını tayin edip deftere kaydetmesi ve her ay kiralarını miri namına tahsil etmesi ve tamiratın vakıf tarafından yapılması istenmiştir.)

adasında bulunan kale sakinlerinin arasında çok ilginç grupların yer aldığını da görmekteyiz. Miladi 20 Ağustos 1577 tarihli Kıbrıs Beylerbeyliğine gönderilen hükümde Safed şehrinde Kıbrıs'a gönderilen 500 hane Yahudi'nin kadırgalarla birlikte adaya geçirilmesi ve münasip bir kalede iskân ettirilmesi istenmiştir (BOA, Mühimme 31, h.412, s.184). Kıbrıs'ta bulunan kaleler tüccarların uğrak noktaları olmuş kimi zaman satmak için getirdikleri mallar vefat ya da başka sebeplerden dolayı kalelerde uzun süre muhafaza edilmiştir (KSŞ, 4.Defer, h.341 s.144). Kıbrıs kalelerinde ayrıca sürgün cezası için gönderilen kişiler de ikamet etmiştir. Örneğin, 1634 tarihinde görevinden azledilen İstanbul Kadısı Abdülaziz, Kıbrıs'a sürgün edilmiş ve Lefkoşa Kalesi'nde hapsedilmiştir (KSŞ, 4.Defer, h.561 s.246). Görüldüğü üzere Kıbrıs'taki kaleler adanın korunmasına yardımcı olan birer yapı olmalarının dışında aslında ticaret, alışveriş, konaklama ve kimi zaman suçluların cezalarını çektikleri canlı yapılar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu yapıların içindeki su kaynakları, erzak depoları, silahhaneler ve ibadet alanları gibi unsurlar bizlere kalelerin hem askerî hem de günlük yaşam açısından yapılandırılmış olduğunu göstermektedir.

Kıbrıs Kalelerindeki Görevliler ve Gelirleri

Kıbrıs kaleleri sadece askerî bir yapı olmasının ötesinde Osmanlı İmparatorluğundaki diğer kalelerde olduğu gibi aynı zamanda ekonomik ve sosyal bir sistemin parçasıydı. Kale ve çevresinde yaşayan ve kalelerde görevli olan askerî zümre ise kaleyi korumak ve asayiş sağlamla mükellefti. Kıbrıs adasındaki kalelerin hepsinde kale sorumlusu bir dizdar, yeniçeriler, gönüllüler, müstahfızlar, azaplar, cebeciler ve topçular bulunmaktadır (Dündar, 1998, s.141-142). Tahrir Defterleri dışında⁵ incelediğimiz Ruznamçe Defterlerinde ve Mühimme Defterlerinde de bu beş kale ve içinde bulunan görevlilerden bahsedilmektedir.⁶ Kıbrıs'taki kale görevlileri geçinmek için önceleri ulufe (üç ayda bir verilen maaş) alıyorken 1577 yılında hizmetleri karşılığı kendilerine maaş karşılığı olarak tımarlar verilmiştir (BOA, Mühimme 31, h.793, s.357).

Bir kalenin en üst düzey yöneticisi olarak adlandırılan dizdar, kale ile ilgili işlerden sorumlu olan ve kale erlerinin kumandanı konumundaki kişidir. Dizdar, diğer bir adıyla kale muhafızı, emri altında kapı halkı denilen kendi askerlerine sahiptir. Kale ağası olarak bilinen dizdarların, genel olarak bulundukları kalelerde ikameti zorunlu idi. Kanunnamelerdeki tariflere göre dizdarlar kalenin cebe, top, tüfek gibi sair her türlü harp aletinin muhafazasından ve tahkimatından sorumlu tutularak daimî hizmetli olarak görevlendirilirdi (Engin, 2022, s.210). Dizdarların tımar gelirleri, kalenin stratejik konumuna ve sahip olduğu askerî gücün fazlalığına göre değişirdi. Dizdarlar, beylerbeyi, sancakbeyi ve kadının denetimi altındadır ve görevleri gereği onlara karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Herhangi bir başarısızlığı ya da görevini kötüye kullanması durumunda bu kişilerin arzı ile azledilebilirlerdi (Ergenç, 1995, s.79). Kıbrıs adasında ve kalelerinde görevli olan dizdarlar kale içindeki düzenden, top, barut ve silah mühimmatı ile ilgili tedarik sürecinden ve bunların korunmasından sorumlu idi (BOA, Mühimme 37, h.2655, s.223). Adada bulunan dizdarlar kalelerin muhafazası ve korunması, kale içinde

⁵ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, 64,779 ve 292 Numaralı Tahrir Defterleri

⁶ Kıbrıs adası toprakları fetihten sonra hassa-i hümayuna ayrılmıştı fakat ilk dönemlerde tımara verilmemiş, 1577 yılından itibaren tımar vermeye başlanmıştır. Bazı çalışmalarda, Kıbrıs'taki tımarlı sipahilerin varlığına dair ilk bilgilerin 1603 tarihine ait olduğu belirtilmektedir. İncelediğimiz Ruznamçe Defterlerinde yer alan hüküm kayıtlarında ise 1581 tarihinden itibaren sipahi kelimesinin belgelerde geçtiğini ve bu kişilere tımar tevcih edildiğini görmekteyiz. Bu konuyu doktora tezimizde ayrıntılı olarak ele aldığımız için bu makalede "sipahiler" e ayrıca değinilmeyecektir.

bulunan sorumluluğu altındaki görevlilerin nizamı ve zaptı konularında kale komutanı derecesine sahip idiler. Kıbrıs'taki kalelerde görevli olan dizdarlar, doğrudan kendilerine merkezden hüküm gelebilecek derecede yetkili idiler (BOA, Mühimme 88, s.94; Dünder, 1998, s.142). Kıbrıs'taki dizdarların görevli oldukları kale içinde ikamet etmesi şart idi. Ayrıca çoğunlukla gösterdikleri yarar ve hizmete göre dizdar olarak seçilmekteydiler.⁷

Kıbrıs'taki dizdarların fetihle birlikte maaş olarak ulufe almaya başladıklarını fakat daha sonra kendilerine tımar tasarruf etme hakkı verildiğini bilmekteyiz (BOA, Mühimme 31, s.357; Sahillioğlu, 1993, s.32-33; Dünder, 1998, s.156). Kıbrıs kalelerindeki bütün dizdarların mevâciblerini bilmemekle birlikte Osmanlı Arşivi'nde bazı dizdarların yevmîyeleri hakkında bilgiler veren hükümlere rastlamaktayız. Arşivde yer alan 13 numaralı Mühimme defterindeki 23 Haziran 1571 tarihli hükme göre Kıbrıs'ta Girne Kalesi dizdarı olan Ahmed'in yerine sekban bölükbaşlarından İzvornikli İsmail otuz akçe yevmîye ile Girne dizdarı tayin olmuştur (BOA, Mühimme 13, h.1344, s.186). Yine Kıbrıs Beylerbeyine gönderilen 15 Kasım 1571 tarihli başka bir hükümde Limasol Kalesi ve mahalinin muhafazası için hassa reislerinden Ahmed'in yüz bin akçe salyane ile kaptan tayin edildiği ve elli nefer azap ve elli nefer hisar eri ve Baf gönüllülerinden yirmi nefer atlı yazıldığı ve bu kişilere yirmişer akçe ile dizdar ve azap ağası tayin edilmiş olduğunu görmekteyiz (BOA, Mühimme 16, h.611, s.346). 1594 tarihli bir hükme göre ise Mağusa Kalesi dizdarı Abdulkadir 40 akçe yevmîye tasarruf etmektedir (Dünder, 1998, s.143). Bu arşiv kayıtları neticesinde yukarıda belirtilen tarih aralığı göz önünde alındığında dizdarların maaşlarında zamanla belirli bir oranda artış olmuştur. 1571 yılında Girne dizdarı 30 akçe yevmîye alırken aynı yıl Limasol Kalesi dizdarı 20 akçe yevmîye almaktadır. Bu ücretlere bakarak dizdarların derece itibarıyla aynı olmadıklarını ve kalelerin büyüklüğü ile sahip oldukları askerî gücün fazlalığına göre maaşlarının belirlendiğini söyleyebiliriz. Bu farklılık aslında sadece dizdarlar için değil Kıbrıs'ta bulunan tüm kale görevlileri için geçerli olmuştur. Kale görevlilerinin maaş miktarları, görevlinin rütbesine, hizmet süresine, bulunduğu kalenin önemi ve stratejik konumuna göre değişiklik göstermektedir.

17. yüzyılın ortalarına doğru, 1635 tarihinde Lefkoşa Kalesi dizdarlığına kale müstahfızlarından yevmî 80 akçe ulûfeyle Süleyman tayin edilmiştir (KŞŞ, 4.Defter, h.543 s.243; Dünder, 1998, s.143). 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın başında Ege'deki Osmanlı kalelerinde görevli olan dizdarların yevmîye miktarı kalelerin stratejik konumu ve büyüklüğüne göre 8 akçe (Leryos Kalesi Dizdarı) ile 70 akçe (Rodos Kalesi Dizdarı) arasında değişmekteydi (Nalezen, 2021a, s.349). Bu doğrultuda Kıbrıs'ta Lefkoşa dizdarının almış olduğu günlük akçe miktarı Rodos kalesindeki bir dizdara oranla daha fazladır. 1609-1611 yıllarına ait mevâcib defterlerinde yazılan Van Kalesi'nin 6 dizdarından 1'inin yevmîyesi 100 akçe; 1'inin 18 akçe; diğer 4'ünün ise 14 akçedir (Kılıç, 2012, s.102). 1571 tarihli bir hükümde Ahlat Kalesi dizdarına 15 akçe yevmîye verildiği bilgisi geçmektedir (BOA, Mühimme 15, h.894, s.103). Tıмышvar Kalesi dizdarı ise 1686 yılında 35 akçe yevmîye almaktadır (Engin, 2022, s.216). Ulaşabildiğimiz verilere dayanarak, 1570-1600 yılları arasında Kıbrıs'taki dizdarların yevmîyeleri ortalama 30-40 akçe ve 1635 tarihinde ise 80 akçe olarak kabul edildiğinde aldıkları maaş miktarlarından yola çıkarak Kıbrıs kalelerindeki dizdarların gelir seviyesinin daha yüksek olduğu söyleyebiliriz. Kalelerde görevli olan dizdarların aldıkları yevmîye miktarları görüldüğü üzere imparatorluk sınırları içerisinde farklılık göstermektedir. Dizdarların yevmîyelerindeki bu değişkenlik kuvvetle muhtemel

⁷ KŞŞ, 2.Defter, sayfa 60, hüküm 112: Hicri 15 Rebiyülevvel 1016 (1607) tarihli hükümde vefat eden Lefkoşa Dizdarı Pervane Ağa'nın yerine Müftü Sadeddin Efendi'nin kethüdası Mahmud Bey'in kethüdalık görevinde iken gösterdiği yarar ve hizmetten dolayı bu göreve layık olduğunu ve tayin edildiğini görmekteyiz.

kalenin stratejik önemi ve büyüklüğü, savaşlar ve isyanlar gibi durumlar ve bulundukları tehlike ihtimallerinin derecelerine göre belirlenmektedir. İncelediğimiz Ruznamçe Defterlerinde dizdarların 1580-1650 yılları arasında gelir olarak tımar tasarruf ettiklerine dair herhangi bir kayda rastlanılmamıştır. Ancak daha geç tarihli Ruznamçe Defterlerinde bu kayıtlara rastlamak ihtimal dahilindedir. Fakat 1642 olarak tarihlendirilen tahrir defterindeki verilere göre sadece Limasol Kalesi dizdarının 13.300 akçelik bir tımar tasarruf ettiği bilinmektedir (Dündar, 1998, s.144). Dizdarların bazı zamanlarda görevini kötüye kullandığını ya da suistimal ettiğini ve kale görevlilerinin bu durumdan şikayetçi olduklarını arşivdeki kayıtlardan bilmekteyiz. 1631 tarihli hükme göre Lefkoşa Kalesi'nin Dizdarı Çaker, aynı zamanda Meserya'daki miri köylerin mültezimi olduğu için uzun süre kaleye uğramıyor, görevinde gevşek davranıyor ve kalede bulunan görevlilere zulmediyordu. Bundan dolayı kale müstahfızları ve bölükbaşılar tarafından şikâyet edilen dizdarın teftiş edilip eğer hakkındaki iddialar doğru ise üzerinde bulunan hakların alınıp sahiplerine verildikten sonra dizdarlıktan azledilmesi emredilmiştir (BOA, Mühimme 85, h.187, s.77). Verilen bu bilgiye göre bazı dizdarların kaledeki görevleri dışında başka işlerle de meşgul olduğu ve gelir sağladığını görmekteyiz.

Görevli Olduğu Kale	1571	1594	1635	1642
Girne	Yevmî 30 akçeden: 10.620 akçe			
Limasol	Yevmî 20 akçeden: 7.080 akçe			Yıllık tımar geliri 13.300 akçe
Mağusa		Yevmî 40 akçeden: 14.160 akçe		
Lefkoşa			Yevmî 80 akçeden: 28.320 akçe	

Tablo.1. Kıbrıs'taki Dizdarların Yıllara Göre Gelir Miktarları

Osmanlı askerî teşkilatı içerisinde önemli bir yeri olan Yeniçeri Ocağı disiplinli, düzenli, daimî, maaşlı bir ordunun karşılığı demektir. Seferde veya kale nöbetinde olmadıkları zaman kışlarında kalmaya devam ederler ve üç ayda bir ulufe adı verilen maaşlarını almaktaydılar (Beydilli, 2013, s.453). I. Murad devrinde kurulan Yeniçeri Ocağı askerlerinin görevleri ise savaş zamanı silahları ile çarpışmalara katılmakla birlikte padişahı ve otağ-ı hümayûnu korumaktır. Yeniçeriler barış zamanında ise şehrin ve kalelerin asayiş ve düzeni için hizmet etmekteydiler (Uzunçarşılı, 1988, s.5-321-325-363). Kıbrıs'ın fethiyle birlikte Lala Mustafa Paşa tarafından oluşturulan askerî teşkilat içerisinde yeniçeriler önemli bir yer tutmaktaydı. Yeniçerilerin sayısı tam olarak tespit edilemese de toplamda 1000 civarı oldukları tahmin edilmektedir. Kıbrıs adasına gönderilen söz konusu bu yeniçeriler aslında daha çok kalelerin muhafazasında görev

almışlardır. Recep Dünder çalışmasında, 1599 yılında 1003 kişi olan yeniçerilerin 37'sinin görevli zabıt, 308'inin süvari ve 668'inin piyade olduğundan bahsetmektedir. Süvarilerin tamamının günlük 7 akçe yevmiye alırken piyadelerin yevmiyelerinin ise kıdemlerine göre 3 ila 5 akçe arasında değişmekte olduğunu belirtmektedir (Dünder, 1998, s.150). 16. yüzyılın sonlarında ve 17. yüzyılın başlarında kalelerde oturan yeniçeri ağaları ise günlük 100 akçe almaktaydılar (Dünder, 1998, s.154).

Yukarıda da belirtildiği üzere, Kıbrıs'ın fethiyle birlikte adada bulunan ve kaleleri korumakla görevli olan kişiler önceleri ulufe alırken daha sonra tımar tasarruf etmeye başlamışlardır. Aslında 1577 tarihli hükümde yeniçeriler hariç diğer kale görevlilerine hazinenin yükünü azaltma amacı ile tımar verilmeye başlanmıştır (BOA, Mühimme 31, s.357; Sahillioğlu, 1993, s.32-33; Dünder, 1998, s.156). Fakat çok geçmeden hemen sonraki yıllarda, diğer yerlerde olduğu gibi Kıbrıs'ta da maaş karşılığı olarak yeniçerilere de tımar verildiğini görmekteyiz (BOA, Mühimme 36, s.102; Dünder, 1998, s.163). Arşivde 61 numaralı Tımar Ruznamçe Defteri olarak kaydedilen deftere göre 1580-1582 yılları arasında Kıbrıs'ta 19 yeniçeriye tımar tevcih edildiğini görmekteyiz. Bu kişilere ait bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tımarın Verildiği Nahiye	Tımar Verilen Yeniçeri	Önceden Aldığı Ulufe Miktarı ve Bölük Bilgileri	Hasıl Olan Tımar Geliri Toplamı	Tevcih Edilen Tımar Miktarı
Mazoto	Abdurrahman Oğlu Makbul	2. Ağa Bölüğü / Süvari / Yevmî 7 Akçe Ulûfe	13.332 akçe	7.000 akçe
Mazoto	Abdullah Oğlu Mehmed	7. Ağa Bölüğü / Yevmî 3 Akçe Ulûfe	13.332 akçe	5.299 akçe
Mesarya	Mehmed Oğlu Ahmed	2. Ağa Bölüğü / Yevmî 3 Akçe Ulûfe	39.996 akçe	5.000 akçe
Pendaya	Alasonyalı Yunus	9. Bölük / Yevmî Beş Akçe Ulûfe	6.666 akçe	5.000 akçe
Baf	Abdullah Oğlu Mustafa	3. Cemaat /Yevmî 3,5 Akçe Ulufe	6.666 akçe	5.299 akçe
Gilan	Budun'lu Yusuf	2. Bölük / Yevmî 4 Akçe Ulûfe	19.998 akçe	5.000 akçe
Mazoto	Mustafa Oğlu Mehmed	8. Cemaat /Yevmî 3 Akçe Ulufe	39.996 akçe	5.000 akçe

Evdim	Ayas oğlu Mehmed	4. Cemaat /Yevmî 3 Akçe Ulufe	31.330 akçe	5.000 akçe
Baf	Mehmed Oğlu Hasan	8. Cemaat /Yevmî 3 Akçe Ulufe	19.998 akçe	5.299 akçe
Baf	Hasan Oğlu İsmail	Evvelki Bölük/ Yevmî 3 Akçe Ulufe	34.662 akçe	5.299 akçe
Hırsofu	Sefer Oğlu Mustafa	13. Ağa Bölüğü / Yevmî 3 Akçe Ulûfe	20.364 akçe	5.000 akçe
Limasol	Abdullah Oğlu Mukbil	2. Ağa Bölüğü / Süvari / Yevmî 7 Akçe Ulûfe	13.998 akçe	6299 akçe
Mesarya	Abdullah Oğlu Ali	2. Bölük / Süvari/ Yevmî 7 Akçe Ulûfe	47.994 akçe	6299 akçe
Mesarya	Ereğlili Hasan	Evvelki Bölük/ Süvari/ Yevmî 7 Akçe Ulufe	39.996 akçe	6299 akçe
Evdim	Abdullah Oğlu Rıdvan	11. Cemaat/ Süvari/ Yevmî 7 Akçe Ulufe	19.998 akçe	6000 akçe
Mazoto	Osman Oğlu Ahmed	9. Bölük / Yevmî 3 Akçe Ulûfe	67.333 akçe	5299 akçe
Gilan	Abdullah Oğlu Mehmed	4. Cemaat / Süvari/ Yevmî 7 Akçe Ulufe	19.998 akçe	6299 akçe
Evdim	Abdullah Oğlu Ali	1. Ağa Bölüğü / Yevmî 3 Akçe Ulûfe	20.664 akçe	5000 akçe

Tablo.2 61 Numaralı (1580) Tımar Ruznamçe Defterine göre Tımar Verilen Yeniçeri Listesi

Defterde yer alan hüküm kayıtlarında *“mâl-ı mîrîde ve kal’a ta’mîrinden hizmet etmiştir deyü”, “Lefkoşa kal’ası ta’mîrinde hizmetde bulunmuştur deyü”, “mîri sekiz atla Âsitâne-i sa’ade-time bile gelip hizmetde bulunmuştur deyü”* ifadeleri ile detaylı bir şekilde öncelikli olarak

devlete hizmet ve yararlılık gösteren kişilere tımar verildiğini görmekteyiz. 61 numaralı Tımar Ruznamçe Defterinde bir yeniçeri kethüdasına zeamet verildiğine dair bir kayıt da bulunmaktadır. Buna göre Pendaya nahiyesinde 25.000 akçe zeameti olan Süleyman vefat etmiştir ve zeameti boşa kalmıştır. Kıbrıs yeniçerilerine 35 akçe ulufe ile kethüda olan Arapgirli Mahmud'a hem Lefkoşa kalesinin tamirinde hizmet göstermesi hem de yoldaşlık etmesi sebebiyle 15.000 akçe zeamet tevcih edilmiştir. Mahmud, vefat eden Süleyman'ın zeameti ile (25.000 akçe) toplamda 40.000 akçe zeametın sahibi olmuştur. 1580 ve 1582 yılları arasını düşündüğümüzde 61 numaralı Tımar Ruznamçe Defterinde Kıbrıs'ın çeşitli kalelerinde yaşayan ve görevli olan yeniçerilerin hayatlarını idame ettirebilmeleri için aldıkları maaş ve gelirlere dair bir resim görebiliyoruz. Buna göre yeniçerilerin tasarruf ettikleri tımar miktarları 5000 akçe ile 7000 akçe arasında değişmektedir. Söz konusu bu tarihlerde günlük en fazla 7 akçe alan yeniçerilerin günlük yevmiye miktarlarını baz alarak hesapladığımızda (7*354 hesabı ile) yıllık gelirleri 3000 akçeyi geçmiyordu. Yeniçerilerin tımar tasarruf etmeye başladıklarında yıllık gelir miktarlarında artış olduğu açıktır. Biraz daha ileri bir tarih olan 1594 tarihinde ise Kıbrıs yeniçerilerinin onuncu bölük başı olan yevmî dokuz akçe ulûfeye mutasarrıf olan Abdi oğlu Mehmed'e 8299 akçelik tımar tevcih edilmiştir (BOA, DFE.RZ.d.160, s.40). Bu kişi bölükbaşı olduğu için tasarruf ettiği tımar miktarı normal yeniçerilere ve süvarilere göre biraz daha fazladır. 1601 tarihli Ruznamçe Defterinde yer alan kayda göre ise Kıbrıs yeniçerilerinden beşinci cemaatte yevmî yedi akçe ulûfeye mutasarrıf olan süvarilerden Abdullah oğlu Yusuf için 6.000 akçe tımar tevcih edilmiştir (BOA, DFE.RZ.d.241, s.24). 1580 yılında yeniçeri süvarisi 6000 akçe tımar tasarruf ederken, 1601 tarihinde de süvari sınıfından kimseler 6000 akçe tımar tasarruf etmektedir. Bu kayıtlardan yola çıkarak 20 yıl sonrasında da yeniçeri sınıfının maaş olarak tasarruf ettiği nominal tımar miktarlarında herhangi bir artış görülmemektedir. 1580 tarihli Ruznamçe Defterinde kayıtlı olan hükme göre ise Kıbrıs yaya başlarından üçüncü cemaatte yevmî 18 akçe ulûfesi olan Abdullah oğlu Pervaneye 26.694 akçelik zeamet gelirinden 20.000 akçelik zeamet tevcih edilirken 1598 tarihli Ruznamçe kaydında ise Kıbrıs yeniçerilerinin dördüncü cemaatinde yevmî 18 akçe ulûfe ile yayabaşı olan Mehmed oğlu Ali için 72.000 akçelik zeamet hasılından yine 20.000 akçelik zeamet tevcih edildiğini görmekteyiz (BOA, DFE.RZ.d.61, s.81; BOA, DFE.RZ.d.241, s.18). Bu iki kayıt arasındaki 18 yıllık bir zaman farkına rağmen önceden aldıkları günlük yevmiye miktarları 18 akçe olarak kaydedilmiş ve daha sonrasında tasarruf ettikleri zeamet gelirleri de miktar olarak aynı kalmıştır. Kale görevlilerine hizmetleri karşılığı verilen gelir miktarları defterlere ortalama sabit bir miktar olarak yazılmıştır. Osmanlı kayıtlarındaki resmi yıllık gelirlerin nominal değer olarak yazılması kalelerdeki kişilerin görevini, yükümlülüğünü ve statüsünü belirlemeye yardımcı olmakla birlikte pratikte elde edilen reel gelirlerin de farklı olabileceği ihtimali unutulmamalıdır.

Kıbrıs adasının ilk yıl bütçesinde 2.779 askere 6.604.593 akçe maaş ödenmiştir. Ödenen bu maaş miktarının adanın toplam gelirin yakın bir miktarda olması ilginçtir. Bu durum sonucunda 1577 yılında yeniçeriler haricinde maaş verilen diğer kale görevlilerine, maaş yerine tımar alanları tahsis edilerek ada hazinesi üzerindeki yük hafifletilmeye çalışılmıştır (Arslanboğa vd. 2014, s.22). Yine aynı sebepten ötürü 61 numaralı Tımar Ruznamçe Defterine göre 1580 yılından itibaren yeniçerilere de tımar gelirlerinin tahsis edildiğini tespit edebilmekteyiz. Dolayısıyla önceleri tımandan muaf tutulan yeniçerilere çok geçmeden tımar tasarruf etme hakkı verilmiştir. Fakat yayınlanan Kıbrıs bütçe çalışmaları, adada bulunan yeniçerilerin bir kısmının tımar tasarruf ederken büyük bir kısmının da ulufe almaya devam ettiğini göstermektedir (Arıcı vd. 2017, s.104).

Kalelerde görevli olan diğer askerî zümre ise müstahfızlardır. Müstahfız kelimesi, “koruyan, muhafaza eden” anlamlarına gelmektedir. Osmanlı Devleti’nin askerî teşkilâtında ülke içinde ve sınırlardaki bütün kalelerde muhafaza ve savunma hizmetinde vazifeli askerî gruplar mevcuttu. Bunlar kalelerin ehemmiyetine göre bölükler halinde teşkilatlanmıştı. Bu kişilerin maaşları hazineden karşılanıyor ya da tımar verilerek geçimlerini sağlamalarına olanak veriliyordu (DİA, 2006, s.109-110). Osmanlı vesikalarında müstahfız ve hisar eri sözcükleri eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Müstahfızları hafif piyade sınıfına koymakla birlikte müstahfızların köken itibarıyla hangi sınıfa mensup oldukları konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Müstahfızların yeniçeri kökenli olduklarını ifade eden görüşler dışında tımar tasarruf eden kale muhafızları olduğu da belirtilmektedir (Kılıç, 2012, s.114).⁸

Kıbrıs adasında bulunan müstahfızlar dizdarların yönetimi altında bölükler şeklinde teşkilatlanmışlardır (Dündar, 1998, s.171). 1572 yılı Kıbrıs’ın ilk bütçesinde yer alan mevacic kayıtlarına göre Lefkoşa Kalesinde 309, Mağusa Kalesinde 409, Baf Kalesinde 102, Girne Kalesinde 107 ve Limasol Kalesinde 52 olmak üzere toplam 979 müstahfız bulunmaktadır (Sahilli-oğlu, 1993, s.24-25). Recep Dündar 1642 tarihinde müstahfızların 4000 akçe, bölükbaşılardan ise 4300 akçe tımar tasarruf ettiklerini belirtir (Dündar, 1998, s.171). Hicri 988 (1580) tarihli deftere göre “Tımar-ı Halil bin Veli ser’i bölük an merdan-ı kal’a-i Mağusa” ile belirtilen hükümde Veli oğlu Halil’e adet-i ağnam vergisi hariç “Öşr’ül hums ve hububat-ı saire ve ispençe ve resm-i arusane ve resm-i asiyab ve küvvare ve bidat-i henazir ve meyhane ve bad-ı heva-ı saire” ifadeleri ile belirtilen tımar gelirlerinden pay edilen hisse miktarı 4300 akçedir. Yine aynı defterde bölük başı olmayan normal kale görevlilerine (defterde *merdan-ı kala-i Mağusa* olarak geçmektedir) verilen tımar miktarı ise 4000 akçedir (BOA, MAD.d.17917, s.1-2). Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde söz konusu bu defter Kıbrıs’ın Mağusa Kalesi müstahfızanından olup tımar sahibi olan kimselerin isimlerini, tımar köyleriyle tımar hasılatı miktarını içeren tımarlar defteri olarak kaydedilmiştir. Defterin aslında içerdiği bilgiler çerçevesinde bir tımar icmal defteri olduğu anlaşılmaktadır. Fakat başından ve sonundan eksik olduğu için tüm kayıtlara ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu kayıtlardan yola çıkarak Kıbrıs’ta kale erleri (merdan-ı kal’a) ve müstahfızların büyük ihtimal aynı miktarlarda tımar tasarruf ettiklerini söyleyebiliriz.

Osmanlı Devleti’nde genel olarak müstahfızlık iyi bir gelir kaynağı olarak kabul edilmezdi. Nitekim kimi kayıtlarda bu askerlerin fukara oldukları vurgulanır (Nalezen, 2021b, s.260). Örneğin 16. yüzyılda Manisa Kalesi’ndeki müstahfızlara 1000 akçe tımar tahsis edilmiştir (DİA, 2006, s.109). 1555-56 tarihli deftere göre ise Tımsıvar Kalesi müstahfızlarına “serbölük” yani bölük başı olanlara 1.800 akçelik tımar, er olan müstahfızlara ise 1.700 akçelik tımar verilmiştir (Serdaroğlu, 2017, s.195). Söz konusu bu örnekler tarih olarak hemen hemen aynı yılları kapsamasa da İmparatorluk genelinde tasarruf edilen ve defterlere sabit miktarlarda yazılan tımar gelirlerinde uzun yıllar değişiklik olmadığı aşikardır. En azından arşiv kaynaklarından ele edilen verilere göre maaş/gelir olarak verilen tımarlar çoğunlukla ortalama miktarda kaydedilmiştir.⁹ Fakat görevlilerin tımar gelirleri aynı kalsa da aynı ürünlerin paraya çevrilmesi dönemin enflasyonuna göre değişmektedir. Defterlere kaydedilen görünürdeki yazılı değer ile satın alma gücünü yansıtan değer her zaman aynı olmamaktadır. Ayrıca ulufe ya da tımar

⁸ 1455 tarihli deftere göre Ünye kalesi dizdar ve mülazımlarının ve 1485 ve 1554 tarihli tahrir defterlerine göre ise Ünye ve Samsun kalelerindeki görevlilerin (dizdar, mülazım, mustahfız vb.) tasarruf ettikleri tımarlar için bkz. Öz, M. (1999). XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı. Ankara: Türk Tarih Kurumu: 151-157. 164. 172. 176.

⁹ 1554 tarihinde Samsun kalesi dizdarı 4398 akçelik tımara tasarruf ederken müstahfızlarının tımarlarının ise çoğunlukla 1400 akçe civarında olduğu anlaşılmaktadır (Öz, 1999, s. 176.)

gelirine sahip olmanın kendi içinde hem avantajları hem de dezavantajları bulunmaktadır. Ulufe düzenli bir gelirdir ve hizmet karşılığı doğrudan merkeze bağlı olarak alınmaktadır. Bunun yanında ulufe gelirleri sınırlıydı, nadiren artış olurdu ve devletin ekonomik olarak sıkıntı yaşadığı dönemde maaşlarda gecikme olabilirdi. Öte yandan tımar geliri tasarruf eden bir kişi vergiyi kendisi toplamak zorunda olup beraberinde idari bir yüke de sahip olurdu. Fakat verimli ve kalabalık bir bölgeden tımar verildiyse görevlilerin yıllık kazandığı gelir potansiyeli ulufe oranına göre çok daha fazla olabilmekteydi. Ele alığımız yıllar arasında incelediğimiz Tımar Ruznamçe Defterlerinde Kıbrıs kalelerinde bulunan müstahfızların tımar tasarruf ettiğine dair bir kayda rastlanılmamıştır. Recep Dünder'ın sunmuş olduğu 1642 tarihli tahrir verilerinden yola çıkarak müstahfızlara verilen tımar miktarlarına ulaşabilmekteyiz (Dünder, 1998, s.213). Bu doğrultuda Kıbrıs'taki müstahfızların tasarruf ettikleri gelirlere baktığımızda sorumlulukları ve görev yüklerine göre İmparatorluk genelindeki diğer bazı hisar görevlilerine oranla daha yüksek miktarda tımar tasarruf ettiklerini söyleyebiliriz.

Kıbrıs'taki kalelerde görevli olan diğer askerî grup ise gönüllülerdir. Kalelerdeki gönüllüler hizmetleri karşılığında ulûfe alırdı. Ücretleri bağlı oldukları eyalet maliyesinden verilirdi. Bu gönüllülerin âmirine "gönüllü ağası" denirdi. Bunun altında kethüdâ, kâtip, alemdar, çavuş gibi gönüllü zâbitleri vardı. Bu gönüllüler Kapıkulu Ocağı gibi cemaat ve bölük tarzında teşkilâtlandırılmış olup sağ gönüllüler (gönüllüyân-ı yemîn) ve sol gönüllüler (gönüllüyân-ı yesâr) diye iki kısma ayrılırdı. Büyük kalelerde süvari ve piyade olarak iki cemaat teşkil edilmişti. Her cemaati bir ağa kumanda ediyordu ve bunlar onar veya otuzar kişilik bölüklere ayrılmıştı (Özcan, 1996, s.153). Kıbrıs adasında bulunan gönüllüler maaşlı yeniçeriler olup bu işi ücretsiz yapanlara rastlanılmamıştır. Lefkoşa'nın fethiyle birlikte Kıbrıs'ta girilen askerî teşkilatlanma sonucunda Lefkoşa kalesinde bir gönüllüler birliği meydana gelmiştir. Söz konusu bu birliğin başına ise 12 Eylül 1570 tarihinde Kaptan Paşa'nın arzıyla Hasan isimli kişi ağa olarak tayin edilmiştir (Dünder, 1998, s.165-166). Kıbrıs kalelerinde 1571-1572 tarihlerinde toplam 561 nefer gönüllü vardı. Bunlardan 254'ü Lefkoşa Kalesi'nde, 203 nefer Mağusa Kalesi'nde ve son olarak Baf Kalesi'nde ise 104 neferdi (Sahillioğlu, 1993, s.24-25). Kıbrıs'taki gönüllüler ulufe karşılığı görevlerini ifa etmekle birlikte kendilerine zaman içerisinde tımar verilmiştir (BOA, 61 numaralı Tımar Ruznamçe Defteri). 1580-1582 yıllarında kayıt altına alınan 61 numaralı Ruznamçe Defterine göre 40 gönüllüye tımar tevcih edilmiştir. Defterde yer alan tımar tevcih kayıtlarında gönüllüler önceleri yevmî 10 ya da 11 akçelik bir ulufeye mutasarrıfken kendilerine 6666 akçe tımar verilmiştir.¹⁰ Himmet oğlu Hacı Mustafa Lefkoşa gönüllülerinden beşinci bölükbaşı olup yevmî on bir akçe ulûfeye mutasarrıf iken kendisine 1580 yılında 7332 akçe tımar tevcih edilmiştir (BOA, DFE.RZ.d.61, s.5). Mahmud oğlu Mehmet, Baf gönüllüleri kâtibi olup yevmî on akçe ulûfeye mutasarrıf iken kendisine 1581 yılında Limasol nahiyesinde 29.330 akçelik gelirden 8666 akçe tımar tevcih edilmiştir (BOA, DFE.RZ.d.61, s.9). 1580 tarihli Ruznamçe Defterindeki hükme göre yevmî 15 akçe ile Baf Kalesi gönüllüleri kethüdâsı olan Abdullah oğlu Rıdvan'a 15.299 akçelik tımar verilmiştir. Recep Dünder 1642 olarak tarihlendirilen tahrir defterine göre Baf Kalesi gönüllüleri katibinin Limasol'da 8666 akçelik tımar tasarruf ettiğini

¹⁰ BOA, DFE.RZ.d.61: Hükümler çoğunlukla bu minvaldedir. "Mezkûr Magosa gönüllülerinden on dördüncü bölükde yevmî on akçe ulûfeye mutasarrıf iken mukaddemâ cezîrelerinde olan kul tâifesine sülûsân hesabı üzere havâss-ı hümâyûna yaramayan karyeleri timâr tevzî' edesin deyü defterdâr-ı sâbık Derviş Efendi'ye hüküm-i şerîfe verilip ol tevzî' ref' olunup emr-i sâbık mücebince ber-vech-i adâlet semtlü semtiyle tevzî' edesin deyü sene 987 Cemâziye'l-âhîrinin evâyiliyle tekrâr hükmi şerîf verilmeğin zikr olan 6.666 akçe timâr-ı mezkûr Arslan'a ber-vech-i sülûsân vilâyet kâtibi sene 97 Şevvali guresinden tevcih edip verdiği tezkire muktezâsinca der-i devletden berât-ı âlîşân için tezkire verildi. Fî 19 Muharrem sene 990".

belirtmektedir. Hicri 9 Rebû'l-evvel sene 990 (1582) tarihli Ruznamçe Defterindeki kayıta Baf gönüllüleri kâtibi olan Mahmud oğlu Mehmed'in 8666 akçelik tımar tasarruf ettiğini görmekteyiz. Tımar Ruznamçe Defterleri ile Tahrir Defteri karşılaştırıldığında tasarruf edilen tımar miktarlarının genel olarak değişmediği tespit edilmiştir. 1580-82 yılları arasındaki kayıtlara göre Kıbrıs'taki gönüllüler yevmî 10-11 akçelik ücret alırlarken tımar tasarruf etmeye başladıklarında kendilerine 6666 akçe tımar verilmiştir. 1592 tarihli hükme göre Budin gönüllülerinden Seydi oğlu Mehmed yevmî 10 akçe almaktaydı (BOA, Mühimme 65, h.653, s.160). Yine aynı tarihlerde Budin gönüllülerinden on birinci bölükte yevmî 10 akçesi olan Bosna Hasan'a 6666 akçelik bir tımar tevcih edilmiştir (BOA, Mühimme 65, h.101, s.25). 1581 tarihli hükme göre Mısır gönüllülerinden Hasan bin Abdullah yevmî 14 akçe ulufeye mutasarrıf idi (BOA, Mühimme 45, h.797, s.66). 1590 tarihinde ise Revan gönüllülerinden yevmî 15 akçe ulufeye mutasarrıf olan Seyyid Ahmed oğlu Ahmed'e 5000 akçe tımar tevcih edilmiştir (BOA, Mühimme 65, h.1009, s.240). Bu kayıtlardan yola çıkarak Kıbrıs'taki gönüllülerin yevmiye bedellerinin bazı bölgelere göre ortalamanın biraz aşağısında kalmasıyla birlikte tımar tasarruf etmeye başladıklarında kendilerine maaş karşılığı olarak verilen tımar miktarlarının önceki ulufe miktarlarına göre daha yüksek oranda olduğu görülmektedir.

Sözlükte evlenmemiş “bekar” erkek anlamına gelen azab (azeb) kelimesi askerî bir sınıf olarak muhtelif işlerde kullanılan bir grubu temsil etmektedir. Osmanlı Devleti'nin askerî teşkilatında azaban/azaban olarak kullanılmıştır (Pakalın, 1993, s.128). Osmanlı askerî teşkilatı içinde yer alan azabların varlığını Yeniçeri Ocağının kurulmasından da öncesine kadar götürmek mümkündür. Azablar, erken dönemlerden itibaren Osmanlı ordusunda yer almıştır. Bu grup 16. yüzyıldan itibaren kalelerde görevlendirilen piyade sınıfı birlikleriydi ve ok ve yay kullanırlardı (Pakalın, 1993, s.128; Bostan, 1991, s.312-313). Azablar kalede azab ağalarının komutasında hareket ediyorlardı. Azablar, kara ve deniz azabları olmak üzere kendi aralarında ikiye ayrılıyorlardı. Kara azabları 16. yüzyılın ortalarında kale muhafazasında görev almaya başlamış ve böylece maaşlı bir sınıf haline gelmiştir. Kale azablarının sayısı kalelerin önemine göre değişkenlik gösteriyordu. Azablar, yeniçerilerde ve diğer ocaklarda olduğu gibi “orta” ismi verilen gruplara ayrılıyor ve her bir ortanın başında reis, odabaşı ve bayraktar bulunuyordu. Bütün ortaların idaresi ise azablar ağası ve kâtibin elinde idi. Azabların başkumandanına Azab ağası denilmekteydi. Eyaletlerde bulunan azablar beylerbeyinin yönetimi altında sefere katılırlardı. Azablar bir ihtiyaç hali olması üzerine başka görevlerde de kullanılmaktaydılar. Kara azabları, kale muhafızlığı dışında lağımçılık ve köprücülük ve hizmetlerinde de kullanılmışlardır (Bostan, 1991, s. 313).

Kıbrıs adasında fetihten hemen sonra kalelere azab ağaları atamaları yapılmış ve askerî teşkilat içerisinde azap grubu da aynı hızla oluşturulmuştur. Kıbrıs'ta bulunan azablar hem kale hem de deniz azablarından oluşmaktaydı (Dündar, 1998, s.172). 1571-1572 yıllarında Lefkoşa Kalesi'nde 309, Mağusa'da 312, Bafta 104, Girne'de 105 ve Limasol Kalesi'nde ise 52 olmak üzere toplam 882 nefer azab Kıbrıs'ta teşkilatlanmıştı (Sahillioğlu, 1993, s.24-25). Hicri 988 (1580) tarihli deftere göre Kıbrıs Lefkoşa Kalesi'ndeki azablar 3200 akçe tımar tasarruf etmekteydiler (BOA, MAD.d.17917, s.9-10.). 1600 tarihli Tımar Ruznamçe Defterindeki kayıtlara göre ise azab odabaşısı hariç toplamda 5 azabın tasarruf ettiği 3.200 akçelik tımar gelirinin 5.000 akçe olarak yeniden tahrir edilip, her biri kendi bulunduğu sancağa sipahi olarak atanmak üzere tevcih edilmesi ve bu atamanın belgesi olan tezkirelerin verilmesi istenmiştir (BOA, DFE.RZ.d.241, s.7/8/22/23/24/29). Odabaşı olan azabın ise daha önce 4.000 akçe olan tımarı 6.000 akçeye çıkarılmış ve o da sipahi olarak atanmıştır. Tımar tevcihi ve terakkisinde “ber-

vech-i tekmil” adı verilen tamamlama uygulaması yapılabilmekteydi (Işık, 2013, s.180). 241 numaralı Tımar Ruznamçe Defterindeki kayıtlardan da anlaşıldığı üzere söz konusu bu azablar sipahi olarak kaydedilip tımar miktarlarındaki artış bu uygulamaya göre gerçekleşmiştir. Kıbrıs’taki kalelerde görevli olan azabların tasarruf ettiği tımar miktarları 1642 olarak tarihlendirilen deftere göre ise odabaşı 4000 akçe normal azablar ise 3.200 akçe olarak kaydedilmiştir (Dündar, 1998, s.173). 1580 ve 1642 tarihleri arasında azabların tasarruf ettikleri tımar gelir miktarları değişmemiştir.

1586 tarihli 88 numaralı Ruznamçe Defterine göre Lefkoşa Azablar Ağası Yusuf’a Pendaya nâhiyesinde Temriye isimli köyden ve bazı başka yerlerden 54.000 akçe zeâmet verilmiştir (BOA, DFE.RZ.d.88, s.104). Arşivde 779 numara ile kaydedilen ve içinde tımar icmal kayıtlarının bulunduğu Kıbrıs Tahrir Defteri H-29-12-1052 (1642) olarak tarihlendirilmiştir. Bu defterde yer alan kayıtlardan yola çıkarak 1642 yılından itibaren Azab ağalarının tamamının zeamet tasarruf ettiğinden bahseden Recep Dündar, 1642 yılında Lefkoşa Kalesi Azaplar Ağasının Pendaya nahiyesinde 25.000 akçe, Evdim’de ise 22.000 akçe olmak üzere toplamda 54.000 akçelik zeametnin sahibi olduğunu belirtir (Dündar, 1998, s.176). 88 Numaralı Ruznamçe Defterinde yer alan kayda göre 1586 yılında Lefkoşa Azablar Ağası 54.000 akçelik zeamete sahip iken 1642 olarak tarihlendirilen defterde yani 56 yıl sonra yine Lefkoşa Azablar Ağasının 54.000 akçelik zeamet tasarruf ettiğini görmekteyiz. 1597-98 tarihli 208 numaralı Ruznamçe Defterindeki kayda göre Limasol Kalesi Azablar Ağalığı görevine Ali oğlu Mehmed getirilmiş ve kendisine 17.665 akçe timâr tevcih edilmiştir. Yine 1642 tarihi verilen tahrir defterinde de Limasol Kalesi Azablar Ağasının 17.665 akçe tımar tasarruf ettiği belirtilmiştir (BOA, Tahrir Defteri 779, s.254; Dündar, 1998, s.176). 1556 yılında Belgrad Kalesi Azablar Ağası Yusuf 9000 akçe tımar tasarruf etmekteydi (Serdaroğlu, 2017, s.192). 1588 yılında Kili Kalesi azablarına ağa olan Ali oğlu Halil’e 13.333 akçe tımar verilmiştir (BOA, Mühimme 65, h.346, s.84). Yine aynı yıla ait bir hükümde Preveze Azab Ağası olan Ali oğlu Beyazıd için ise 23.533 akçe zeamet tevcih edilmesine dair bir emir görmekteyiz (BOA, Mühimme 65, h.538, s.132). Osmanlı Devleti’nde azab ağalarının gelir miktarları bulundukları kalelere göre değişkenlik göstermektedir. Kıbrıs’taki kalelerde görevli olan azab ağalarının tasarruf ettikleri tımar ve zaemet miktarları da kalelere göre değişmekle birlikte tasarruf ettikleri tımar gelirlerinin belirtilen tarih aralığında aynı kaldığını görmekteyiz.

Azab sınıfının başında azab ağalarından sonra ikinci olarak kethüdalar da bulunmaktaydı. 1598 tarihli Ruznamçe Defterindeki hükümde Girne Kalesi azablar kethüdalığı 8000 akçe tımar ile Hamza oğlu Mehmed’e verilmiştir (BOA, DFE.RZ.d.88, s.14). Söz konusu aynı defterde 1596 tarihli hükme göre Lefkoşa Kalesi azablar kethüdalığı ise 17.332 akçelik tımar tevcih edilerek Abdülhalim’e verilmiştir (BOA, DFE.RZ.d.88, s.17). Daha geç tarihleri ele alan örnek bir çalışmada Ahıska Kalesi azaplar kethüdası Mehmet’in 1748’de 6.000, Kemah kalesi azaplar kethüdası olan İbrahim’in ise 4.000 akçelik bir tımar gelirine sahip olduğunu görmekteyiz (Türkmenoğlu, 2021, s.36). Yine 1637 yılında Mardin Kalesi’nde 1 azab kethüdası günlük 15 akçe yevmiye almaktaydı (Gürhan, 2016, s.228). Bu hesaba göre ortalama yıllık gelirleri 5500 akçeyi geçmemekteydi. Tespit edilen bu örneklerden yola çıkarak Kıbrıs’ta bulunan Azaplar kethüdasının ortalama yıllık geliri ile diğer kalelerde görevli olan kethüdaların gelirlerini karşılaştırma imkânı bulabiliyoruz. Fakat karşılaştırma yaparken tımar geliri olarak maaş tasarruf edenler ile günlük yevmiye üzerinden yapılan hesapların nakdi nitelik olarak birbirini tam manada tamamlamadıklarını da göz önünde bulundurmak gerekir. Yine de genel tabloya baktığımızda tımar geliri tasarruf edenlerin gelir olarak daha fazla kazanç sağlamaları beklenmektedir.

Kıbrıs'ta görevli azabların katipleri de bulunmaktadır. 1580 yılında Mağusa Kalesi'nin azaban kâtibi Abdülkadir oğlu Ata yevmî 13 akçe ulufe alırken kendisine 9665 akçe tımar verilmiştir (BOA, DFE.RZ.d.61, s.62). 1600 tarihli Tımar Ruznamçe Defterinde yer alan bilgiye göre Lefkoşa Kalesi azaban kâtibi 22 akçe yevmîye alırken bu göreve 12.000 akçe tımar ile Mustafa oğlu Ahmed getirilmiştir.

Cebeciler, harp aletleri levazımı yapan, bunları muhafaza eden ve söz konusu bu ihtiyaçları harp zamanı mevzilere ve tabyalara kadar sevk eden bir kısım ordu mensuplarına verilen isimdir (Pakalın, 1993, s.262). Cebeciler, Yeniçeri Ocağında bulunan neferlere yay, ok, yay, zırh, tüfek, kılıç, barut, kurşun, kazma, kürek gibi silâh ve savaş malzemesi temini, bunların yapımı, tamiri ve korunması ile uğraşan Cebeci Ocağı bünyesinde yer almaktadır (Kılıçarslan, 1993, s.182). Cebeci Ocağı, Kapıkulu ordusunun yeniçeriler, acemiler, topçular ve top arabacılarıyla birlikte yaya kısmını oluşturmaktaydılar. Kapıkulu askerlerinin yaya kısmının içinde yer alan cebecilerin merkezdeki cebehâne adı verilen silah deposu dışında ayrıca önemli hudut kalelerinde var olan büyük silah depolarında da hizmet etme durumları vardı (Özcan, 2001, s.347; Uzunçarşılı, 1988, s.4). Kalelere mühimmat temininin yanı sıra sefer esnasında özellikle kale kuşatmalarında metris yerlerinin tespit edilerek muhasara hazırlıkları yapılmasında ve ele geçirilen kalelerde mevcut olan silahların tespit edilip kayıt altına alınmasında cebecibaşları da görev almaktaydı (Koçak, 2023, s.40).

Osmanlı Devleti'nde topların döküm ve nasıl kullanılacağı ile ilgili görevlendirilen Kapıkulu Ocağı'nın yaya kısmından yer alan Topçu Ocağı muhtemelen II. Murad devrinde ortaya çıkmıştır. Topların ve mühimmatının taşınması ve top arabalarının imal edilmesi göreviyle vazifeli Top Arabacıları Ocağı'nın ise 15. yüzyılın ikinci yarısında olduğu tahmin edilmektedir (Âgoston, 2012, s.240). Dolayısıyla Topçu Ocağının genel olarak asli vazifeleri arasında top dökmek, toptan atılan gülleleri imal etmek ve en önemlisi topun kullanılması gelmekteydi (Halaçoğlu, 2007, s.53). Topçular, ocağın yaya askerlerinden olan ve muharebe destek sınıfını oluşturan gruptu. 16. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte topçuluğa çok büyük bir önem veren Osmanlı Devleti, askerî teşkilat içerisinde topçu sınıfını meydana getirerek bu bağlamda dünya askerî tarihi içerisinde öncü bir rol oynamıştır diyebiliriz. Kale muhasaralarında ciddi bir güç çarpanı olan topçular, çatışmaların meydanlardan kale önlerine doğru evrildiği 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sayı olarak önemli artış göstermiştir (Koçak, 2023, s.69).

Kıbrıs'ta 1571-72 yıllarında toplamda 254 nefer topçuyan ve 63 nefer cebeciyan bulunmaktaydı. Cebeciler Lefkoşa ve Mağusa kalesine eşit olarak dağıtılırken, Lefkoşa Kalesinde 102, Mağusa Kalesinde ise 152 nefer topçu vardı (Sahillioğlu, 1993, s.24-25). Cebeciler ve topçular da diğer kale görevlileri gibi ilk zamanlar ulufe alırken daha sonra tımar tasarruf etmeye başlamışlardır. 88 Numaralı Tımar Ruznamçe Defterine göre 1584 tarihli bir hükümde "*kethüda-i topçuyan-ı kal'a-i Girne*" ifadesi ile Girne Kalesi'nde bir kethüda olduğunu görmekteyiz. Hükümde, Girne Kalesi'nin topçu başı kethüdalığı görevinin boş kaldığı ve bu görevin ilk önce Hamza'ya verilip daha sonra Hamza'nın topçuluk ilminden asla haberi bulunmaması ve bu konuda ehil olmamasından dolayı söz konusu görevin topçular bölük başısı olan Halil oğlu Mehmed'e tevcih edildiği bilgisi yer almaktadır. Görevini ifa etmesi için Mehmed'e 6666 akçelik tımar tevcih edilmiştir (BOA, DFE.RZ.d.88, s.392). 1642 tarihli 779 numaralı tahrir defterine göre Lefkoşa ve Girne kalesi topçuları kethüdaları 6666 akçelik tımar tasarruf etmekte idiler (Dündar, 1998, s.181; BOA, Tahrir 779, s.105/124). Hicri 988 (1580) tarihli deftere göre Kıbrıs Mağusa Kalesinde bulunan topçular 4000 akçe tımar tasarruf etmekteydi. Yine aynı defterde

Mağusa Kalesi topçu başı görevini ifa eden Mehmed'in 4300 akçe tımar tasarruf ettiği tespit edilmiştir (BOA, MAD.d.17917, s.6-7). 241 numaralı Tımar Ruznamçe Defterinde yer alan 1600 tarihli hükme göre Lefkoşa Kalesi'nde sekizinci bölük topçularından olan Abdullah oğlu Mustafa'ya 4000 akçelik tımar tevcih edilmiştir (BOA, DFE.RZ.d.241, s.2). İncelediğimiz Ruznamçe Defterlerinde cebecilerin tımar tasarruf ettiğine dair bir hükme rastlanılmamıştır. Recep Dünder 1577 yılından sonra kendilerine tımar verildiği ilk tarihi 1642 tarihi olarak belirtmektedir. Buna göre Lefkoşa ve Mağusa Kaleleri cebecileri 4000 akçelik tımar tasarruf ederken, bölük başları ise 4300 akçe tımar tasarruf etmekte idi. Yine aynı tarihli tahrir defterine göre ise Lefkoşa ve Mağusa Kalesi cebeci başları 6666 akçe tımara sahip idiler. Mağusa Kalesi cebeci kethüdası ise 5332 akçelik tımar tasarruf etmektedir (Dünder, 1998, s.179). İncelenen arşiv defterlerindeki bilgilere göre tasarruf etmeleri için verilen tımar miktarları uzun yıllar boyunca sabit miktarlarda kaydedilmiştir.

16. yüzyıl ortalarına doğru ekonomik olarak sıkıntılar yaşayan Osmanlı Devleti söz konusu bu mali bunalımları en aza indirmek adına birtakım çözümler üretmiştir. Derinleşen mali problemler neticesinde, Osmanlı para tarihinde büyük iz bırakan 1585 devalüasyonu yapılmıştır (Pamuk, 2000, s.145). Bu büyük tağşiş ile hem gümüş akçenin ayarı hem de ağırlığı büyük ölçüde değişmiştir (Pamuk, 2000, s.61/143). Böylelikle Osmanlı'da tağşiş adı altında ilk devalüasyonun ve buna paralel olarak enflasyonist bir dönemin başladığı görülmektedir. Osmanlı Devleti büyük bir enflasyon ile karşı karşıya kalmış ve tarihte örneğine az rastlanan "ihtilâlcî" bir fiyat yükselişinin sonucu olan buhranlara maruz kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğunda yiyecek maddelerinin kompoze endeksleri 1585 yılından itibaren hızla yükselerek 1606 yılında en yüksek seviyeye ulaşmıştır (Barkan, 1970, s.578). Dolayısıyla daha çok toprağa bağlı üretim ve tüketim ile kendisini idame eden reaya söz konusu bu fiyat artışları nedeniyle geçim sıkıntısı yaşamıştır. İmparatorluk bünyesinde yaşanan mali sorunların Kıbrıs adasını etkilememiş olması da pek ihtimal dahilinde değildir. Kıbrıs'ta bulunan kalelerde görevli olan askerlerin maaşlarının ulufe alanlar hariç büyük bir kısmının tarımsal üretimden elde edilen gelirle ödendiği incelediğimiz arşiv belgelerinden net olarak tespit edilebilmektedir. Bundan dolayı adadaki tımar gelirleri doğrudan reayadan alınan aynı ve nakdi vergileri içerdiğinden, köylülerin ödeme gücündeki azalmalar ve sıkıntılar doğal olarak tımar sahiplerini de etkilemiştir.

Osmanlı Devleti, diğer bölgelerde olduğu gibi Kıbrıs adasında da her kazanın kendi kendine yetebilmesini temel prensip olarak görmüştür. Bu yöntemle, olağanüstü zamanlar hariç, Kıbrıs'ın herhangi bir yerinde yiyecek kıtlığı, tahıl ürünlerine ulaşamama veya yüksek kârlarla mal satışının yapılması engellenmeye çalışılmıştır (Tamçelik, 2023, s.361). Recep Dünder (1998, s.312), Kıbrıs'ta 1593 ve 1633 yılları arasındaki hububat fiyatlarında %300-400 lere uzanan bir artış olduğunu tespit etmiştir. Fiyatların bu derece yükselmesine Kıbrıs'ta sıkça yaşanan çekirge istilaları, veba ve sıtma gibi salgın hastalıklar neticesinde ortaya çıkan kıtlıkların da sebep olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır. Bu fiyat artışlarından özellikle buğdayın çok fazla etkilendiğini ve ekmek fiyatlarının akçe olarak aynı kalmasına rağmen gramının düşmesi ile sonuçlandığını belirtmiştir. 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın başlarında Osmanlılar parasal açıdan son derece istikrarsız bir döneme girmiştir. Kaynaklarda yer alan bilgiye göre 1600 yılında 120 akçe 1 altına denk gelmektedir. Bu durum genel olarak tasarruf edilen tımar gelirleri ile alınacak herhangi bir mal ve hizmet miktarında ciddi düşüşler yaşanmasına sebep olmuştur. Çünkü tımar sahiplerinin hizmetleri karşılığı olarak aldıkları gelirler sabit kalırken, bu gelirlerin karşılığı olan tarım ürünleri, temel ihtiyaç malzemeleri ve askerî donanım çok daha pahalı hale gelmiştir. Bu bağlamda kale görevlilerinin geçinmek için tasarruf ettikleri gelirlerin yeterli

olup olmadığı tartışmalı bir konu olarak kalsa da ele alınan dönem aralığında enflasyonun artması ile alım gücünün düştüğü gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Sonuç

1571 yılında Osmanlı Devleti tarafından fethedilen Kıbrıs'ın idari ve askerî yapısı köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm Kıbrıs adasında bulunan kalelere de yansımış, Osmanlı Devleti kendine ait izleri hızlı bir şekilde bu yapılara geçirmeye çalışmıştır. Kentin kalbini oluşturan dinamiklerden en önemlileri olan cami, çarşı, hanlar, hamamlar, dükkanlar ve ticari mekanlar gibi yapıları içinde barındırmasından dolayı Kıbrıs'taki kaleler ve çevresi şehrin merkezi haline gelmiştir. Adada bulunan kaleler sadece savunma amaçlı kullanılmamış ayrıca güvenli bir yer olarak kıymetli malların ve paranın da saklandığı yapılar olmuştur. Kıbrıs kaleleri, Osmanlı askerî ve idari disipliniyle birlikte hareket eden yerel bir Osmanlı kent düzenini yansıtmıştır. Kaleler, yönetimin, üretimin, sosyal yaşamın ve kültürel etkileşimin sürdüğü küçük birer Osmanlı kent merkezi olarak da işlev görmüştür. Bu doğrultuda Kıbrıs kalelerinde yaşamın çok canlı olduğu ve bu yapıların bir yaşam merkezi konumunda olduğu ortaya çıkmıştır.

Kıbrıs kalelerinde yaşayan ve önemli bir nüfus miktarı ile karşımıza çıkan çeşitli rütbelerdeki kale görevlileri ise kalelerin hem savunmasından hem de günlük düzeninden ve asayişinden sorumlu tutulmuşlardır. Söz konusu bu görevlilerden bir kısmı doğrudan hazineden yani merkezden ulufe almış, bir kısmı ise tımar tasarruf ederek geçimlerini sağlamıştır. Bu görevlilerin başlarında bulunan ağa, kethüda, kâtip ve bölükbaşı rütbesine sahip kişiler hariç diğer görevli grupları arasından en düşük yıllık gelir miktarına 3.200 akçe ile azab sınıfı sahip olmuştur. Onları sırasıyla 4.000-4.300 akçe ile müstahfızlar, cebeci ve topçular, 5000-7000 akçe ile yeniçeriler, 6666 akçe ile gönüllüler ve 10.000- 28.000 akçe ile dizdarlar takip etmiştir. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere tımar verilen kişilerin tasarruf ettikleri miktarlarda bir değişiklik olmaması yani hep standart bir kalıpta yazılması ve gelirlerinin ne kadarının aynı ne kadarının nakdi olduğu hususunda da tam tersi bir standart olmaması, tasarruf edilen gelirler hakkında derinlemesine bir analiz yapmayı zorlaştırmaktadır. Bu kişilerin sabit gelir değerleri ile gerçek gelir değerleri arasındaki olası farklar ve riskler her zaman ihtimal dahilindedir. Fakat Kıbrıs'taki kale görevlilerinin belgelere yansıyan tasarruf ettikleri tımar gelirlerinin incelenmesi beraberinde birçok önemli ipuçları sunmuştur. Kalelerdeki farklı görev gruplarının gelir düzeylerinin tespit edilmesiyle bu kişilerin görev tanımları ile ekonomik statüleri arasındaki ilişki somut olarak görülmektedir. Böylelikle kale görevlileri yalnızca askerî değil aynı zamanda sosyal ve ekonomik bir zümre oluşturarak Osmanlı toplumunda yerlerini almıştır. Kıbrıs gibi stratejik konumu önemli olan yerlerde ve kalelerde görevli olan kişiler klasik Osmanlı tımar sistemi işleyişinden belirli açılardan ayrılmaktadır. Bu kale görevlileri hizmetlerinin sabit olması nedeniyle kalelerde yerleşmiş, buraların güvenliğinin sağlanması ve adadaki Osmanlı hakimiyetinin kalıcılığının daimî bir şekilde tesis edilmesi hususunda kritik roller üstlenmişlerdir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı / Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hüküm, (H), Sayfa, (S).

Mühimme Defterleri, A.DVNSMHM.d., 8, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 23, 31, 36, 37, 40, 45, 50, 65, 85 numaralı defterler.

Tımar Ruznamçe Defterleri, Defterhane-i Amire Fonu, DFE.RZ.d., 61, 88, 241, 160, 208 numaralı defterler.

Maliyeden Müdevver Defterler, BOA, MAD.d., 17917 numaralı defter.

Tahrir Defterleri, 64 ,779 ve 292 numaralı defterler.

Kıbrıs Şeriye Sicilleri, KŞS., 2 ve 4. defter.

- ÁGOSTON. G. (2012). "Top". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 41: 240-24.
- ARICI, D. vd. (2017). "H.994 (M.1586) Yılı Kıbrıs Ruznâmçesi (Bütçesi) Üzerine Bir İnceleme" *History Studies*. IX/2: 85-107.
- ARSLANBOĞA, K.- Ahmet ARSLANTÜRK. (2014) "Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs Adası'nın Ağustos 1598 ile Nisan 1599 Tarihleri Arasındaki Gelir ve Giderlerinin Tahlili". *History Studies*. VII/5: 13-30.
- AVŞİN GÜNEŞ, G. (2024). "Osmanlı Kudüs'ünde Kale Müessesesi ve Görevlileri". *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*. XVI/30: 381-401.
- BAŞ, G. (2018). "XV. Yüzyılın İkinci Yarısında Balkanlarda Osmanlı Serhad Organizasyonunun Oluşumu: Kaleler Ağı, Askerî Personel, Finansman ve Malî Külfet". *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*. XXXIII: 151-181.
- BARKAN, Ö.L. (1979). "Tımar". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 12/1: 287-333.
- BARKAN, Ö. L. (1970). "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri". *Belleten*. XXXIV/136: 557-608.
- BEYDİLLİ, K. (2013). "Yeniçeri". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 43:450-462.
- BOA, Divan-ı Hümayun Sicilleri Serisi. (1993). 12 Numaralı Mühimme Defteri Özet ve Transkripsiyon. Ankara.
- BOSTAN, İ. (1991). "Azeb". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 4: 312-313.
- BOSTAN, İ. (2021) Osmanlı Akdeniz'i Üzerine, Coğrafya Tarih ve Uluslararası Hukuk Boyutlarıyla Küresel ve Bölgesel Denkleme Ege ve Doğu Akdeniz Denklemi. (ed. Mahmut Ak, Haluk Alkan, Metin Ünver). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 145-165.
- CEZAR, M. (1981). "XIV-XVI. Yüzyıllar Türk Şehrinde Çarşının Konumu ve Çarşıların En Tipik Yapısı". *Akademi*. 10: 12-25.
- ÇİÇEK, K. (2022). "Kıbrıs". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 25: 373-379.
- CİN, H. (2005). Mirî Arazi ve Bu Arazinin Özel Mülkiyete Dönüşümü. Mersin: Çağ Üniversitesi.
- DİA. (2006). "Müstahfız". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 32: 109-111.
- DÜNDAR, R. (1998). *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*. Malatya. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- DÜNDAR, R. (2010). "18 Mart-14 Haziran 1608 Yılı Kıbrıs Eyaleti Bütçesi". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. V/4: 1032-1048.
- ENGİN, H. (2022). "Osmanlı Serhad Kalelerinin İdaresi: Dizdarlardan Muhafız Paşalara İbrail Kalesi Tatbiki (XVIII. Ve XIX. Yüzyıllar)". *Near East Historical Review*. XII/3: 209-238.
- ERDOĞRU, M. (2008). Kıbrıs'ta Osmanlılar. Lefkoşa: Galerî Kültür Yayınları.
- ERDOĞRU, M. (2018). "1572 Yılında Kıbrıs'ın Baf Bölgesinde Nüfus ve Tarımsal Üretim." *XVII. Türk Tarih Kongresi*. Ankara: 1365-1375.
- ERGENÇ, Ö. (1995). Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.
- ERSENAL, K. (2019). *Kaleden Yıldız Kale'ye: Lefkoşa ve Mağusa Kuşatmaları Örneğinde Kale Mimarisindeki Değişim*. Ankara. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- EYİCE, S. (2001). "Kale". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 24: 234-242.
- GEZER, Ö. (2018). "Osmanlı Kaleleri Literatürü Üzerine Bir Değerlendirme". *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*. 33: 131-150.
- GÖGER, V. (2014) 16. Yüzyıl Kale Kuşatmaları (Strateji, Taktik, Kuşatma Aşamaları ve Teknolojisi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- GÖYÜNÇ, N. (1996) "Tımar Ruznamçe Defterleri'nin Biyografik Kaynak Olarak Önemi". *Belleten*. LX/227: 127-138.
- GÜRHAN, V. (2015). "XVIII. Yüzyılda Mardin Kalesi Üzerine Bazı Tespitler". *Şarkiyat*. VII/2-14: s. 219-233.
- HALAÇOĞLU, Y. (2007). XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet ve Teşkilâtı ve Sosyal Yapı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- HOWARD, D. (1987). *The Ottoman 'Timar' System and Its Transformation (1563-1656)*. Indiana University. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- IŞIK, M. (2013). "Budin Sancağında Tımar Rejimi: 1560-1561 Yılı Örneği". *History Studies*. V/4: 177-187.
- İNALCIK, H. (2012). "Tımar". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 41: 168-173.
- KEJANLI, D. Türkan. (2010). "Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale ve Merkez-Çarşı Gelişimi". *Social Sciences* 5. III: 287-302.
- KILIÇ, O. (2012). "Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri". *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. XXXI/31: 87-128.
- KILIÇARSLAN, Y. (1993). "Cebeci". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 7: 182-183.
- KOÇAK, T. (2023). *Osmanlı Ordusu Geri Hizmet Birlikleri'nde Teşkilat ve Dönüşüm: Cebeci Ocağı*. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- KUL, M. (2021). "Muhasara ve Deprem: Kal'a-i Ağrıboz Tamiratları (1688-1715)". *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*. XIII/I: 69-97.
- NALEZEN, O. (2021). *Ege Adalarında Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulmasında ve Sürdürülmesinde Kalelerin Rolü*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- NALEZEN, O. (2021). "Maişet ve Mevacib: Ege Adalarındaki Osmanlı Kalelerinde Geçim Mücadelesi". *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*. VII/2: 253-73.
- NALEZEN, O. (2022). "Osmanlı Adalarındaki Garnizonların Finansman Kayıtları Üzerine Bir Değerlendirme". *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. VI/I: 242-266.
- ÖZ, M. (1999). XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- ÖZ, M. (2010). "Tahrir". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 39: 425-429.
- ÖZCAN, A. (1996). "Gönüllü". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 14: 152-154.
- ÖZCAN, A. (2001). "Kapıkulu". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 24: 347-349.
- ÖZTÜRK, A. (2009). *Aydos'tan Sultanbeyliği'ne Kent-Kale ve Fetih*. İstanbul: Sultanbeyli Belediyesi Yayınları.
- PAKALIN, M. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II-III*. İstanbul: MEB Yayınları.
- PAMUK, Ş. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- PUNAR, B. (2024). "17. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Tımar Mutasarrıflarının Standart Gelişimleri ve Sefer Harcamaları Hakkında Bazı Bulgular". *Kadim*. 8: 1-21.

- SAHİLLİOĞLU, H. (1993). “Osmanlı İdaresi’nde Kıbrıs’ın İlk Yılı Bütçesi”. *Belgeler*. IV/7/8:1-33.
- SERDAROĞLU, M. (2017). “Tıмышvar Sancağı’nda Tımar Rejiminin Teşekkülü ve İlk Uygulamalar (1555–1556)”. *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/1: 181–198.
- SERİN, M. (2016). “Kıbrıs Kalelerinin Keşif Defterleri ve Kalelerin Tamiri (Osmanlı dönemi). *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Uluslararası Sempozyumu*. İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları: 452-483.
- TAMÇELİK, S. (2023). “Osmanlı Yönetimindeki Kıbrıs’ta Tahıl Üretimi ve Esasları (1571-1610)”. *Türkiye İktisat Kongresi*. 19-20 Temmuz: 357-399.
- Tarih, G. A., & Başkanlığı, S. E. (1986). Kıbrıs’ın Fethi (1570-1571). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- TÜRKMENOĞLU, M.A. (2021) “Osmanlı Klasik Döneminde Kaleler ve Savunulması.” 5 Th International Conference on History & Culture. 109-133.
- YILDIZ, N. (2002). “Kıbrıs’ta Osmanlı Kültür Mirasına Genel bir Bakış”. *Türkler*. (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca). Ankara. Yeni Türkiye Yayınları. 19: 966-993.

EXTENDED ABSTRACT

After the conquest of Cyprus by the Ottoman Empire in 1571, the island’s administrative and military structures underwent significant transformation. This transformation extended to the castles, where Ottoman authorities rapidly sought to imprint their architectural and cultural identity. Major fortresses such as Nicosia, Famagusta, Kyrenia, Paphos, and Limassol were repaired and equipped with institutions vital for military, administrative, and social life. These castles, hosting mosques, markets, inns, baths, shops, and commercial facilities, became central hubs of urban life on the island. Beyond their defensive functions, the castles served as secure locations for the storage of valuable goods and money, thus acting as both military and economic centers reflecting a localized Ottoman urban order.

The late 16th century was marked by economic challenges for the Ottoman Empire, culminating in the significant debasement of 1585, which drastically reduced the silver content and weight of the akçe, the empire’s currency. This devaluation triggered an inflationary period, severely affecting rural populations whose economies were largely based on agricultural production. Consequently, it is highly probable that Cyprus, integrated into the Ottoman administrative framework, was also impacted by these fiscal instabilities.

In Cyprus, the incomes of castle personnel—excluding those receiving direct cash stipends (*ulufe*)—were predominantly drawn from the agricultural revenues through the *timar* system. Archival documents clearly show that most salaries were paid through land-based taxes. Therefore, economic pressures on peasants due to inflation directly impacted the income of *timar* holders on the island. Given that agricultural production and market conditions were highly sensitive to broader imperial economic trends, the stability of incomes for Cypriot castle officials was inevitably compromised during periods of monetary turmoil.

The Ottoman state, both in Cyprus and elsewhere, aimed for self-sufficiency at the local level, attempting to prevent food shortages, access crises, and excessive profiteering, particularly concerning staple goods like wheat. Despite fixed nominal prices, a decrease in the weight and quality of bread indicates the extent of economic decline. By 1600, the value of the akçe had fallen significantly, with 120 akçe equaling a single gold coin, which further diminished the purchasing power of fixed-income groups such as *timar* holders. Although it remains debatable whether the incomes of castle personnel were sufficient to meet their living needs, there is clear evidence that inflation eroded their real wages.

The personnel stationed in Cypriot castles included various ranks and units responsible for the castles' defense, daily administration, and maintenance of public order. Some officers, such as aghas, kethüdas, scribes, and bölükbaşı, enjoyed higher income levels, while lower-ranking groups like the azaps earned as little as 3,200 akçe annually. Other groups such as mustahfiz (garrison soldiers), cebeci (armorers), and topçu (artillerymen) earned between 4,000 and 4,300 akçe, while janissaries earned between 5,000 and 7,000 akçe. Volunteers (gönüllüler) received approximately 6,666 akçe, and higher officers such as dizdars earned between 10,000 and 28,000 akçe.

Despite the fixed nominal value of timar grants, variations in actual revenues—depending on whether they were paid in cash or kind—complicate any precise economic analysis. The gap between nominal and real income levels, influenced by local agricultural output and broader economic conditions, must always be considered.

Nonetheless, studying the documented incomes of castle personnel offers valuable insights. By analyzing the income levels of different occupational groups, it becomes possible to map the correlation between military duties and economic status. These officials thus emerge not only as a military class but also as a distinct socio-economic group within Ottoman society.

Moreover, personnel stationed in strategically significant areas like Cyprus diverged in some ways from the standard operation of the Ottoman timar system. Their services were continuous rather than seasonal, making them permanent fixtures in the castles. Consequently, they played a vital role in securing Ottoman dominance and ensuring administrative stability on the island.

In conclusion, Cypriot castle personnel exemplify a unique adaptation of the Ottoman timar system, where fixed military service combined with local socio-economic integration to produce a resilient model of imperial governance on the frontier.